

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2021

Tereza Vodáková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**Komparace projektů National Endowment for Democracy v
České republice a na Slovensku v 90. letech a jejich vlivu na
lokální dění**

Bakalářská práce

Autor práce: Tereza Vodáková

Studijní program: Teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Jan Hornát, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3.5.2021

Tereza Vodáková

Bibliografický záznam

Tereza Vodáková, „Komparace projektů National Endowment for Democracy v České republice a na Slovensku v 90. letech a jejich vlivu na lokální dění,“ Praha, 2021. 73 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Hornát, Ph.D.

Rozsah práce: 120 609 zn.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá grantovými projekty financovanými americkou nevládní organizací National Endowment for Democracy (NED) v České republice a na Slovensku. Přesto, že tyto země byly ještě na začátku devadesátých let jedním státem, v polovině dekády již směřovala každá jiným směrem. Cílem práce je porovnat rozdílné strategie NED v těchto zemích v průběhu devadesátých let a prozkoumat její vliv na vývoj demokracie a občanské společnosti. Výzkumná metoda práce je založena na kategorizaci jednotlivých grantových projektů na základě informací z výročních zpráv NED a jejich následná konfrontace s vývojem souvisejících událostí. Pro konfrontaci je využita především sekundární literatura, mediální výstupy, dostupné rozhovory a informace od příjemců grantů. Z komparace pak vyplývá, že zatímco Česko již v polovině devadesátých let přestal NED pravidelně financovat, Slovensko se stalo jednou z jeho největších priorit v regionu. Slovensko je ukázkovým příkladem fungující podpory demokracie v zahraničí. Během pouhých několika let se zde podařilo napomoci k mobilizaci občanské společnosti a úspěšnému přechodu k liberální demokracii. Na českém příkladu lze naopak pozorovat, jak nerovnoměrně rozložené granty v jeho prospěch vedly k rychlému osamostatnění, ale také rychlému odmítnutí další zahraniční asistence.

Abstract

This bachelor thesis addresses grant projects funded by the American nongovernmental organisation National Endowment for Democracy (NED) in the Czech Republic and Slovakia. Despite being one country at the beginning of the 1990s, by the half of the decade, both countries already followed different directions. The aim of this thesis is to compare diverse strategies of NED in those countries during the 1990s and to analyse its impact on the development of democracy and civil society. The research method of this thesis is built on a categorisation of individual grant projects based on the information from NED annual reports and their consecutive confrontation with the development of related events. For the confrontation, this thesis uses primarily secondary literature, media outputs, available interviews, and information from the grant recipients. This comparison implies, that while Czechia stopped being funded by NED by the mid-1990s, Slovakia became one of its most significant priorities in the region. Slovakia is a prime example of functional democracy promotion abroad. In only a few years, NED accomplished to help the mobilisation of civil society and successful transition to liberal democracy. The Czech example, on the other hand,

shows how unevenly distributed grants in its favour led to abrupt independence, but also to the swift rejection of further foreign assistance.

Klíčová slova

National Endowment for Democracy, Česká republika, Slovensko, financování, demokratická transformace, export demokracie, USA, nevládní organizace

Keywords

National Endowment for Democracy, Czech Republic, Slovakia, funding, democratic transition, democracy export, USA, nongovernmental organization

Title/název práce

Komparace projektů National Endowment for Democracy v České republice a na Slovensku v 90. letech a jejich vlivu na lokální dění

Comparison of National Endowment for Democracy projects in the Czech Republic and Slovakia in the 1990s and their role in local developments

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Janu Hornátovi, Ph.D za jeho velkou podporu, motivaci a přínosné komentáře. Dále také děkuji vedoucímu bakalářského semináře PhDr. Oldřichu Tůmovi, Ph.D za pomoc při směřování a strukturování tématu na úplném začátku.

Obsah

Souhrn pojmů a zkratk.....	1
Úvod.....	3
Metoda práce.....	8
1. National Endowment for Democracy – nástroj zahraniční politiky USA nebo samostatná organizace?.....	10
1.1 Vznik, cíle a struktura National Endowment for Democracy.....	10
1.2 Kritika, diskuse a problematické body fungování NED.....	15
1.3 Působení ve střední Evropě v 80. letech a role v rozpadu socialistického systému.....	19
1.4 Změna priorit na začátku 90. let.....	22
2 ČSFR – demokratická transformace a vytváření občanské společnosti.....	24
2.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace.....	25
2.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi.....	30
3 Česká cesta k liberální demokracii.....	34
3.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace.....	35
3.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi.....	37
4 Slovensko s Mečiarovou vládou prioritou regionu.....	41
4.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace.....	44
4.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi.....	50
Závěr.....	60
Summary.....	64
Použitá literatura.....	65

Souhrn pojmů a zkratek

ACILS	American Center for International Labor Solidarity
AFL-CIO	The American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations
ASILD	Asociation in Support of Local Democracy
CERGE	Center for Economic Research and Graduate Education
CPHR	Centrum pro hospodářský rozvoj
CIA	Central Information Agency
CIPE	Center for International Private Enterprise
DIK	Držitel investiční knížky
FTUI	Free Trade union Institution
G3S	Grémium 3. sektoru
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko
IDEE	Institute for Democracy in Eastern Europe
IES UK	Institut ekonomických studií Univerzity Karlovy
IRI	International Republican Institute
JHEF	Jan Hus Educational Foundation
KAS	Konrad Adenauer Stiftung
MESA10	Centrum ekonomické a sociální analýzy
MSF	Milan Simecka Foundation
NDI	National Democratic Institute for International Affairs
NED	National Endowment for Democracy
NGO	Non-governmental organization
NOS	Nadácia pre občianskú spoločnosť
NRIIA	National Republican Institute for International Affairs (IRI)
NSC	National Security Council
OF	Občanské fórum
OIB	Občianský inštitút v Bratislave
OK '98	Občianská kampaň '98
QUANGO	Quasi-autonomous non-governmental organization

SKOI	Stála konferencia občianskeho inštitútu
Stiftung	Nadace (něm.)
USAID	Agency for International Development
USIA	United States Information Agency
VPN	Verejnosť proti násiliu

Úvod

Začátek devadesátých let minulého století byl v celé střední Evropě plný optimismu z nových šancí, možností a výzev, které přinesl pád starého režimu. Až do roku 1992 byla na pořadu dne nejčastěji privatizace a vytváření funkčních zákonů. Když ale v roce 1992 Vladimír Mečiar a Václav Klaus začali jednat o rozdělení federace, Československo muselo kromě demokratické a ekonomické tranzice řešit jednu z největších výzev, své vlastní uspořádání. Zahraniční i lokální organizace začaly stupňovat své aktivity ve snaze zabránit potenciálnímu konfliktu. Ačkoliv československý rozchod proběhl velmi klidně, ještě více odkryl nerovnováhu mezi oběma zeměmi v oblastech jako je průmysl, občanské a národní uvědomění či informovanost občanů o demokratickém zřízení. Zahraniční vládní i nevládní organizace a další subjekty tak v obou zemích pokračovaly v aktivitách, které začaly již v 80. letech, které měly napomoci tvorbě stabilní liberální demokracie s tržní ekonomikou. Ve své činnosti z 80. let pokračovala i nadace National Endowment for Democracy (NED), jejíž grantové projekty jsou předmětem této bakalářské práce.

O nevládních či kvazivládních organizacích jako je NED existuje mnoho společenských předsudků a málo kdo z široké veřejnosti si připouští, jaký dopad (ať už kladný či záporný) můžou na lokální dění mít. Srovnání grantových programů ve dvou tak blízkých zemích, jako jsou Slovenská a Česká republika pak může velmi dobře ukázat strategie nadace a cílení jejího financování. Zároveň lze pozorovat vliv, který může zahraniční financování mít na urychlení vývoje země a zesílení snažení lokálních nevládních organizací a asociací. Grantové projekty je možné porovnávat podle jejich objemu, množství a jejich kategorizace, což dává v kontextu událostí vzhled do konkrétní politiky NED a jeho přidružených organizací. Podrobněji se metodě a možnostem srovnání věnuje následující kapitola Metoda práce.

Časové rozmezí práce je ohraničeno lety 1990-1999 z několika důvodů. Začátek období je také začátek existence ČSFR, konec období souvisí se slovenskými parlamentními volbami 1998 a prezidentskými volbami v roce 1999. NED oba roky považoval za zásadní průlom demokratické transformace v zemi. Druhým důvodem, proč se práce zabývá 90. lety je fakt, že na rozdíl od předchozí dekády, v této době již NED v regionu nepracoval v utajení a mnoho zdrojů i mediálních výstupů je veřejně přístupných. Navíc, díky zájmu o toto období v Čechách a na Slovensku při třicetiletém výročí sametové revoluce jsou veřejně dostupné i série rozhovorů na téma amerického financování, privatizace a dalších zásadních témat 90. let.

Při zkoumání National Endowment for Democracy zaměřující se na podporu demokracie (*democracy promotion*) a asistenci demokracii (*democracy assistance*) je důležité zamyslet se nad samotným konceptem vývozu demokracie. Vybízejí se dvě otázky, a tedy, proč má někdo zájem na vývozu demokracie a zda demokracie do zahraničí vůbec funguje. Důvodů pro podporu demokracie v jiné zemi může být více. Mezi ty hlavní patří vytvoření systému tzv. *interdependence*, tedy vzájemné závislosti států.¹² Tento pojem počítá s demokratickým státem jako více pacifistickým a otevřeným k zahraničnímu obchodu a spolupráci. Vzájemná spolupráce a obchod by pak měly vést k menší pravděpodobnosti konfliktu a větší pravděpodobnosti účasti na mezinárodních dohodách a uskupeních. Tento koncept byl stavebním kamenem americké zahraniční politiky na začátku 90. let, tzv. *Clintonovy doktriny*,³ a stejně tak i politikou NEDu.⁴

K otázce, zda vývoz demokracie funguje je nutné definovat tři základní pojmy, kterými jsou vývoz demokracie, podpora demokracie a asistence demokracii. Vývozem je myšlen transfer, nebo kopírování již existujícího fungujícího a ověřeného systému a postupů z jedné země do druhé. Podpora znamená vedení konkrétních projektů v přijímající zemi, které mají podpořit vývoj vedoucí k vytvoření občanské společnosti a liberální demokracie. Asistence pak podporuje již existující části občanské společnosti v jejich vlastní snaze. Tyto pojmy jsou někdy popisovány také jako vývojové etapy, kterými je nutné postupně projít a které mohou mít v danou chvíli své opodstatnění.⁵ Vývoz demokracie jako takový podle zpětného hodnocení mnoha odborníků spíše nefunguje, což v roce 2007 uznal ve své publikaci i NED.⁶ Jeho největší slabinou je, že nerespektuje a nereflexuje místní odlišnosti, historickou kontinuitu a přirozený vývoj. Místo toho pouze kopíruje osvědčené postupy z často úplně jiného typu společnosti bez ohledu na jejich následek při použití jinde. Podpora demokracie je naopak posuzována jako velmi důležitá před demokratickým průlomem (tedy před změnou režimu) a těsně po něm, protože v této době chybí znalosti o podrobném fungování demokratického systému potřebné

¹ Oneal, John R. and Bruce M. Russett. 1999. "Assessing the Liberal Peace with Alternative Specifications: Trade Still Reduces Conflict." *Journal of Peace Research*. 36 (July): 423-442.

² Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy", 13-14.

³ Peter J. Schraeder, *Exporting Democracy: Rhetoric Vs. Reality* (Boulder, Col: Lynne Rienner Publishers, 2002), <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>, 113-118.

⁴ Ibid.

⁵ Kevin F. F. Quigley, "For democracy's sake: foundations and democracy assistance in Central Europe", Woodrow Wilson Center special studies (Woodrow Wilson Center Press, 1997), <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>, 4-5.

⁶ Robert G. Moser a Zoltan D. Barany, *Is Democracy Exportable?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>, 1.

k jeho vytváření. Asistence je důležitá pro dlouhodobou udržitelnost nově vzniklé demokracie, když lokální nevládní organizace zatím nemají ustálené financování.⁷

Pro funkčnost všech těchto konceptů je také zásadní, jaká je společnost, kam je demokracie některým ze způsobů „exportována“. Pokud tato společnost již nemá alespoň kořeny občanské společnosti anebo je silně rozdělená (například náboženským konfliktem), pravděpodobně nedopadnou snahy zahraniční organizace na úrodnou půdu.⁸ Podobná situace může také nastat, když je pro státní instituce buď technicky nemožné provést změny anebo jsou tyto instituce příliš slabé. Problém též vyvstává, pokud má společnost pocit, že jim je demokracie vnucována, případně že narychlo svolané volby nereflektují přání obyvatelstva, ale přání zahraniční politické elity. Jinak řečeno, musí mít společnost pro úspěšný přechod k demokracii jisté prerekvizity, bez kterých nemusí být nový politický systém funkční ani udržitelný. Není úplně ojedinělé, že pokud tyto prerekvizity chybí, po počátečním úspěchu se situace vrátí zpět, případně se ještě zhorší.⁹ Otázkou pak zůstává, zda za případný negativní vývoj nesou participující zahraniční subjekty nějakou zodpovědnost. Ne vždy navíc vzniká z občanské společnosti liberální demokracie, a naopak existence demokracie nezaručuje vznik občanské společnosti. V případě zapouzdření původních nedemokratických elit na významných místech anebo když společnost nemá dostatečně rozvinutou občanskou aktivitu, může vzniknout tzv. *neliberální* (někdy označovaná jako *iliberální*) demokracie. Tento stav popsany v roce 1997 Fareedem Zakariou¹⁰ i v souvislosti se Slovenskem označuje situaci, kdy existují svobodné volby, ty ale vyhrávají nedemokratické strany. Formálně tak fungují demokratické instituce jako volby, či soudní procesy, ty ale nejsou zárukou dodržování ústavy či lidských práv a svobod. Formálně tak země je demokracií, nikoliv však liberální, což je celkem nový jev, který se objevuje u nově vznikajících demokracií. Se vznikem neliberálních demokracií se musel NED nějakým způsobem vyrovnat a přehodnotit své programy. Řada z nich totiž zatím neměla zmíněné prerekvizity pro fungování demokracie a hrozilo navrácení autoritativního režimu.

⁷ Ibid., 242.

⁸ Joshua Muravchik, *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny* (American Enterprise Institute, 1992), 64-80.

⁹ Moser a Barany, *Is Democracy Exportable?*, 99.

¹⁰ Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy“, *Foreign Affairs* 76, č. 6 (1997): 22–43, <https://doi.org/10.2307/20048274>.

Dalším důležitým aspektem, na který je dobré dbát při hodnocení práce NED je fakt, že nebyl zdaleka jedinou zahraniční organizací působící v Česku a na Slovensku v oblasti podpory demokracie dokonce ani jedinou americkou organizací. A i přes množství a práci veškerých zahraničních subjektů je nejvýznamnějším motorem změn vlastní občanská společnost, vláda, nevládní organizace či asociace. Zahraniční asistenci je tak třeba posuzovat spíše jako urychlení a umocnění lokálního snažení.¹¹

I přes četné obecnější publikace, není téma zahraniční podpory a propagace demokracie v České republice a na Slovensku příliš prozkoumané. Existuje několik publikací, které se zabývají financováním NGO na Slovensku ze strany zahraničních nadací a státních subjektů, z nichž se většina zajímá o klíčové roky 1997-1999, ale nezahrnují dřívější granty. To jsou např. Reichardt,¹² Macháček,¹³ Ferencei,¹⁴ Glenn,¹⁵ či Kovaříková.¹⁶ V českém prostředí existuje podstatně méně publikací tohoto typu, např. Marian.¹⁷ Přímé projekty National Endowment for Democracy v České republice a na Slovensku se ale žádná publikace nezabývá. Velmi dobře zpracovaná je disertační práce *A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy*¹⁸ kvantitativně zkoumající objemy a příjemce grantů, která zároveň kriticky hodnotí jejich dosah a odpovědnost NEDu za následky grantových programů. Důležitým zdrojem při hodnocení jednotlivých programů jsou zejména rozhovory a výpovědi v médiích a internetový archiv Paměť národa,¹⁹ který sbírá orální historii, včetně té porevoluční. Pro získávání oficiálních dokumentů je velmi přínosná online knihovna NED,²⁰

¹¹ David Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia an Import or an Export Business? (The influence of international relations on civil society in a transitional state)*, Perspectives, č. 18 (2002).

¹² Ibid. 15.

¹³ Ladislav Macháček, „Mládež a Vytváranie Občianskej Spoločnosti Na Slovensku“, Sociológia - Slovak Sociological Review, č. 3 (2000)

¹⁴ Lucia Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia until the Year 1998 – OK Campaign '98“, *Contemporary European Studies*, č. 02 (2013).

¹⁵ John K. Glenn, „Civil Society Transformed: International Aid to New Political Parties in the Czech Republic and Slovakia“, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 11, č. 2 (2000).

¹⁶ Markéta Kovaříková, „Antimečiarismus na Slovensku“, 2011, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

¹⁷ Jan Marian, „Zahraniční pomoc v Česku a Československu po listopadu 1989: cíle, formy a výsledky“, Asociace pro mezinárodní otázky (blog), 13. září 2006, <https://www.amo.cz/zahranicni-pomoc-v-cesku-a-ceskoslovensku-po-listopadu-1989-cile-formy-a-vysledky>.

¹⁸ Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy".

¹⁹ Viz <https://www.pametnaroda.cz/cs>.

²⁰ Viz <https://ned.on.worldcat.org/discovery>

kteřá je také ochotná na přání digitalizovat některé tištěné dokumenty a pak také online archiv publikací National Democratic Institute.²¹

²¹ Viz <https://www.ndi.org/publications>

Metoda práce

Cílem této bakalářské práce je zmapovat aktivity National Endowment for Democracy v Česku a na Slovensku mezi lety 1990-1999 a identifikovat rozdíly v cílení grantových programů na základě jejich kategorizace a konfrontace s reálnými dopady na vývoj demokracie a občanské společnosti. Porovnání cílů grantů s reálnými dopady tato bakalářská práce zkoumá pomocí výpovědí pamětníků, dobových médií, informací od příjemců grantů a ze sekundární literatury na toto téma. Porovnání má zároveň poukázat na zrychlení vývojových etap demokratizace za přítomnosti zahraničního financování.

Měřitelná hodnota je v tomto případě počet grantů a jejich velikost, tedy množství peněz a zařazení do jednoho z okruhů činností vyčtených v ročním strategickém reportu nadace. Tato srovnatelná data jsou poté konfrontována s reálnými dopady na lokální dění. Hlavní okruhy činností, na které NED přispívá jsou celkem tři – pluralismus, demokratická správa země a okruh zahrnující vzdělávání, kulturu a komunikaci.

Pluralismus zahrnuje vytvoření silných a nezávislých nestátních institucí jako jsou například odbory, svazy podnikatelů, občanské či ženské organizace, studentské spolky anebo družstva. Programy podporované NED, které spadají pod tento okruh jsou nejčastěji vedené Americkou federální odborovou organizací (FTUI – AFL-CIO) a Centrem pro mezinárodní obchod (CIPE).

Demokratické vládnutí a politické procesy je okruh programů, které podporují vznik silných a stabilních politických stran, které jsou zároveň angažované v demokratických procesech. Jsou to především programy na podporu právního státu a jeho efektivity, lidských práv, ale i pro pomoc v případě demokratických tranzicí. Často podporují dialog mezi různými částmi občanské společnosti a nabízí řešení národních problémů. V některých případech se může jednat i o programy zabývající se efektivitou parlamentu, ústavními reformami, volebními procesy či vztahy mezi společností a vládou či armádou.

Vzdělávání, kultura a komunikace zahrnují veškeré programy zaměřené na podporu zdravé společenské kultury, včetně publikací a médií. Tyto programy často organizují školení pro žurnalisty, pomáhají vzniku a udržení nezávislých produkcí a médií včetně vydávání knih a dalších materiálů. Zároveň se zasazují o celospolečenské porozumění demokratických principů, není tedy vzácná podpora intelektuálů, kteří popularizují vzdělávací programy a vážná společenská témata.

Nadace připouští ještě dva menší okruhy programů, které jsou ale pouze velmi skromně financované. Sem patří *výzkum otázek souvisejících s demokratickým vývojem* a programy, které podporují *regionální a mezinárodní spolupráci v oblasti propagace demokracie*. Zde je nejvíce vidět zejména podpora časopisu *Journal of Democracy* (Johns Hopkins University Press), do kterého přispívají význační akademici a zároveň přední demokratičtí aktivisté a intelektuálové. Tyto dva okruhy jsou ale pro porovnání nevhodné, jelikož zpravidla obsahují buď minimum anebo žádné granty.

Výzkumná metoda pracuje se skutečností, že okruhy činností jsou zahrnuty v každém výročním strategickém reportu a stejně tomu tak je i ve výročních finančních zprávách. Lze tedy jasně porovnat každou z kategorií nejen mezi dvěma státy, ale i v průběhu let. Změny ve financování programů v České republice a na Slovensku pak můžou být zařazeny do kontextu konkrétních událostí, které vedly NED k adekvátnímu přizpůsobení aktivit. Konfrontace s reálným děním je zásadní pro zhodnocení vlivu daného grantu, jelikož nemusí nutně platit, že více peněz bude mít větší dopad. Výroční zprávy a oficiální dokumenty NEDu se zmiňují spíše o úspěšných projektech, ty méně úspěšné jsou zmíněny spíše jen velmi obecným popisem ve výčtu grantů. Tato bakalářská práce počítá s prozkoumáním vlivu nejvýznamnějších programů na dané události, především skrze výpovědi zainteresovaných osob a výstupy v médiích či sekundární literatuře, nevyjímaje literaturu vůči NED kritickou. Práce se soustředí pouze na ty největší a nejvýznamnější granty především z důvodu obsáhlosti, ale toto téma je vhodné k prozkoumání i v delší a podrobnější publikaci.

1. National Endowment for Democracy – nástroj zahraniční politiky USA nebo samostatná organizace?

1.1 Vznik, cíle a struktura National Endowment for Democracy

Vznik National Endowment for Democracy nebyl výsledkem rozhodnutí Ronalda Reagana, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž vyústěním několik let dlouhého procesu, ústícího roku 1983 k založení organizace. Již v 60. letech vyšlo najevo, že některé americké nestátní neziskové organizace (NGO), které se pohybovaly v mezinárodní politice a propagovaly americké ideje, byly tajně financovány z rozpočtu CIA. Administrativa prezidenta Johnsona usoudila, že tento typ aktivit není ideální a doporučila vytvořit veřejnou, soukromě financovanou organizaci, která by se mohla bez problémů zabývat aktivitami v zahraničí.²² Důvodů pro toto rozhodnutí bylo hned několik. Kromě možného konfliktu zájmů v zahraničí a možných obvinění z vměšování do záležitostí jiného státu stál za ustoupením od tajných operací CIA tisk. CIA v této době získala špatné jméno, po aféře Watergate byla vyšetřována mimo jiné například senátem, prezidentskou komisí pro vyšetřování CIA a také mnoha investigativními novináři.²³ Cílem bylo tedy vytvořit organizaci, která by mohla provádět podobné akce, ale s čistým jménem a v rámci platné legislativy.²⁴

První pokusy o vytvoření takové organizace nebyly příliš úspěšné, nicméně rozvířily debatu ohledně nutnosti vytvoření programu otevřeně podporujícího demokratické hodnoty. Hlavním důvodem této potřeby byl ideologický souboj se Sovětským svazem v satelitních státech, ale i podpora demokracie Amerického typu v zahraničí. Jedním z těchto pokusů byl neúspěšný návrh kongresmana Dante Fascella z dubna 1967, který měl vytvořit Institut pro mezinárodní otázky (Institute of International Affairs), jenž měl přehledně podporovat a financovat zahraniční demokratické programy. Nástup Jimmyho Cartera na prezidentský post, především pak jeho zahraniční politika zaměřená na podporu lidských práv, zažehly nový zájem o zahraniční demokratické projekty. Na konci 70. let, se USA velmi zaměřily na kontrolu dodržování závěrečného aktu Helsinské konference, na což reagovali kongresmani Fascell a Donald Fraser, kteří navrhli vytvoření tzv. "QUANGO" organizace.²⁵ Tedy kvazi autonomní

²² „History“, National Endowment for Democracy, viděno 10. listopad 2020, <https://www.ned.org/about/history/>.

²³ William Blum, *Rogue State: A Guide to the Worlds Only Superpower* (Zed Books, 2006), 238-239.

²⁴ Ibid.

²⁵ Gregory F. Domber, *Empowering revolution: America, Poland, and the end of the Cold War. The new Cold War history*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2014, 114.

nevládní organizace, která by o sobě sama rozhodovala, ale její působení v oblasti rozvoje lidských práv v zahraničí by bylo omezené zahraniční politikou USA. Tato organizace se měla jmenovat Institut pro lidská práva a svobodu (Institute for Human Rights and Freedom), nakonec ale nikdy nebyla založena.

Na konci 70. let doporučil politický konzultant George Agree inspirovat se tzv. *Stiftungen* (nadacemi), které v Západním Německu vznikaly po konci druhé světové války.²⁶ Každá nadace je spojena s konkrétní politickou stranou, která ji řídí, ale finance získává ze státní pokladny. Tyto nadace pak spolupracují se zahraničními subjekty, především se stranami a spolky podobných ideologií. Konkrétně v 70. letech měly *Stiftungen* velký vliv na demokratickou tranzici obou zemí na Pyrenejském poloostrově. Díky této iniciativě se podařilo roku 1980 otevřít kancelář American Political Foundation ve Washingtonu, která poskytovala podporu zahraničním politickým stranám, organizacím, stejně tak jako vládním či akademickým návštěvám ve Washingtonu.

Největším průlomem v procesu vytváření nadace byl nástup Ronalda Reagana na post prezidenta Spojených států, spolu s jeho zahraniční politikou. Základní vizi této politiky prezentoval Reagan ve svém projevu k britskému parlamentu ve Westminsteru roku 1982²⁷, který se pro NED stal zásadním momentem přímo vedoucím k založení nadace. V tomto projevu byla defacto představena zahraniční politika na celou následující dekádu, která měla vytvořit obsáhlou globální iniciativu. Reagan apeloval na západní demokracie, aby neotálely s postupem proti „*rafinovaným nástrojům represí*“ a bojovaly za „*postupný růst svobody a demokratických ideálů*“ založením „*infrastruktury demokracie – svobodný tisk, odbory, politické strany, univerzity – které umožní lidem vyvinout svou vlastní kulturu a urovnat rozdíly mírovou cestou.*“ Tento projev je pro vznik NED důležitý především proto, že již neskončil pouze u slov, ale vedl rovnou ke dvěma paralelním iniciativám. První z nich byla pod vedením Americké politické nadace (American Political Foundation), organizace vytvořené roku 1979,²⁸ jako prostředek pro nevládní mezistranickou výměnu mezi americkými politickými aktivisty a jejich protějšky v Evropě a ve světě.²⁹ Zanedlouho poté navázal na projev i sám Reagan

²⁶ „History“, National Endowment for Democracy.

²⁷ President Reagan’s Address to British Parliament, June 8, 1982.

<https://www.youtube.com/watch?v=Gm35tFTsuc>.

²⁸ Domber, *Empowering revolution*, 113.

²⁹ Joel M. Woldman, “The National Endowment for Democracy”, Congressional Research Service Brief, 3. 9. 1985, v archivu NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box 2, „Duplicates“.

schůzemi prezidentského kabinetu a započala tak série opatření, která zakládala a upravovala nové organizace pro propagaci demokracie v zahraničí a dávala tak nový rozměr veřejné diplomacii. Jedním z nejdůležitějších opatření se stalo opatření NSDD-77 (rozhodnutí vedení národní bezpečnosti č. 77, Správa veřejné diplomacie vztahující se k národní bezpečnosti)³⁰, ze schůze 3. srpna 1982, s oficiálním názvem „Management of Public Diplomacy Relative to National Security“. Opatření NSDD-77 nařizovalo vytvoření International Information Committee, která měla velmi podobný cíl jako APF. Cílem APF byl především výzkum, který později vešel v povědomí jako „*The Democracy Program*“ nebo „*Program Democracy*“. Cílem projektu bylo na základě paralelní spolupráce ministerstva zahraničí a soukromých iniciativ politických stran, byznysu, filantropů, univerzit, odborů a médií rozšiřovat demokracii v zahraničí, školit demokraticky založené zahraniční vlády či opozici a poskytovat organizační pomoc nejen politickým subjektům, ale i akademikům a odborům.³¹ Vedení obsadila řada velmi významných osobností, jako například zástupce předsedy Rádia Svobodná Evropa (RFE), předsedové demokratické a republikánské strany, demokratičtí politici Dante Fascell a Christopher Dodd, někteří členové národní bezpečnostní rady (NSC), viceprezident americké obchodní komory či prezident AFL-CIO Lane Kirkland.³² Agentura pro mezinárodní rozvoj (Agency for International Development, AID) přiznala projektu grant na celkem 300 000USD,³³ který pomohl v té době utajovaný výzkum Project Democracy otevřít. Jeho rozpočet se však pohyboval v desítkách milionů dolarů ročně, ke kterým se ještě přičítaly jednotlivé granty pro výzkum.³⁴ Jeden z prvních grantů byl projektu přidělen na průzkum soukromého sektoru, ze kterého měl vzejít soubor doporučení pro program propagace demokracie v zahraničí a konkrétní doporučení pro politické strany, odbory či byznys.³⁵ Příkladem částek, ve kterých se Project Democracy pohyboval, může být fiskální rok 1984-1985, kdy žádalo vedení AID o 65 milionů USD pouze pro Project Democracy. Rozpočet Projektu Democracy byl také hlavním důvodem jeho kritiky ze strany kongresu a výboru pro mezinárodní vztahy. Další sporný bod viděl Kongres v operacích ve spřátelených a spojeneckých zemích, které mají za sebou historii protidemokratických akcí, jako jsou Chile,

³⁰ “Current Policy No. 456: Project Democracy,” 23.2. 1983 (Washington D.C.: Department of State, 1983), 2-3; v archivu NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box 2, „GAO Reports“.

³¹ AFP Report, “The Democracy Program: A Brief Introduction”, leden 1983, archiv NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box2, “NED General”.

³² Domber, *Empowering revolution*, 115.

³³ „History“, National Endowment for Democracy.

³⁴ Domber, *Empowering revolution*, 114.

³⁵ AFP Report, “The Democracy Program: A Brief Introduction“.

Jižní Korea, či Filipíny. Hlavní obava plynula z možného konfliktu zájmů a zhoršení diplomatických vztahů s danou zemí.³⁶

Po dokončení úvodního výzkumu doporučilo vedení Projektu Democracy jednoznačně v projektu v jeho současné podobě nepokračovat. Místo něj navrhla založení grantové organizace National Endowment For Democracy. Zásadní rozdíl mezi již existující a novou organizací je ten, že NED neměl na rozdíl od Project Democracy a AFP provádět žádné zahraniční akce, žádnou přímou finanční či jinou podporu. Smyslem nové organizace mělo být pouze přerozdělování peněz dalším organizacím, které by se konkrétními operacemi zabývaly. Pro toto navrhla stejná komise také vytvoření několika přidružených grantových organizací (*grantees*), které budou s NED spolupracovat a v podstatě jim budou od nadace přidělovány granty na konkrétní programy. Toto se může na první pohled zdát jako formalita a marginální rozdíl, nicméně se jedná o zcela zásadní věc. Pomocí této struktury je totiž možné předat finance grantové organizaci, které je sama o sobě QUANGO, tedy její rozhodnutí stojí částečně na dané zahraniční politice státu. Organizace však sama o sobě nepodnikne žádnou operaci, nýbrž předá grant jedné ze svých *grantees* na základě svého vlastního rozhodnutí, nikoliv na základě rozhodnutí státní instituce. Grantees se poté mohou rozhodnout, zda se přímo zapojí do nějakého druhu spolupráce v zahraničí anebo předají grant lokální organizaci a nechá veškeré rozhodování na ní. Na konci této struktury tedy často nemusí být jasné, odkud se dané finance, vybavení či akce vzaly. Grantees, které měly podle komise vzniknout byly následující: International Republican Institute (IRI) spadající pod republikánskou stranu, National Democratic Institute for International Affairs (NDI) spadající pod demokratickou stranu, Center for International Private Enterprise (CIPE) podléhající americké obchodní komoře a Free Trade Union Institute (FTUI), již existující organizace spadající pod americkou federální odborovou organizaci (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations, AFL-CIO). Založení NED nemělo pouze podporu Kongresu, ale i přímou podporu Bílého domu. 22. listopadu 1983 tak prezident Reagan podepsal zákon o rozpočtu pro fiskální rok 1984-85, přiznávající 31,3 mil. USD nově založené National Endowment for Democracy.

Základním kamenem NED, na kterém od začátku stojí veškeré rozhodování o přidělení grantů je dokument z roku 1984.³⁷ Tento dokument obsahuje 6 základních principů, které musí

³⁶ Domber, Empowering revolution, 2014, 115.

³⁷ „Founding Statement of Principles and Objectives, 1984“, NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY, viděno 11. listopad 2020, <https://www.ned.org/about/statement-of-principles-and-objectives/>.

žadatel o grant splňovat, spolu s šesti základními okruhy aktivit, na které je možné grant přidělit. Souhrn aktivit je významný i pro následující kapitoly této práce, zde je tedy celý výčet v českém překladu:

- *„ ...podporovat svobodné a demokratické instituce po celém světě prostřednictvím iniciativ soukromého sektoru, včetně činností prosazujících práva a svobody jednotlivce (včetně mezinárodně uznávaných lidských práv), které jsou zásadní pro fungování demokratických institucí;*
- *usnadňovat výměnu mezi americkými skupinami v soukromém sektoru (zejména mezi dvěma hlavními americkými politickými stranami, odbory a byznysem) a demokratickými skupinami v zahraničí;*
- *podporovat nevládní účast Spojených států (zejména prostřednictvím dvou hlavních amerických politických stran, odborů, obchodních a jiných skupin soukromého sektoru) na demokratických vzdělávacích programech a budování demokratických institucí v zahraničí;*
- *posílit demokratické volební procesy v zahraničí prostřednictvím včasných opatření ve spolupráci s původními demokratickými silami;*
- *podporovat účast dvou hlavních amerických politických stran, odborů, podnikatelských. A dalších skupin soukromého sektoru Spojených států při podpoře spolupráce se zahraničními organizacemi zaměřenými na kulturní hodnoty, instituce a organizace demokratického pluralismu;*
- *podporovat nastolení a růst demokratického rozvoje způsobem, který je v souladu jak s obecnými zájmy národních zájmů Spojených států, tak se specifickými požadavky demokratických skupin v jiných zemích, jimž napomáhají programy financované nadací.“*

Tato opatření jsou pro fungování NED zásadní z toho důvodu, že eliminují potenciální žadatele o grant, kteří nespádají pod hodnoty podpory demokracie. Kromě těchto pravidel je ale také zkoumáno, zda již podobný projekt ve stejném regionu již neexistuje, každý grant musí být přidělen na unikátní činnost. Konkrétní okruhy činností, pro které je možné získat grant od NED jsou již shrnuty v kapitole Metoda práce.

1.2 Kritika, diskuse a problematické body fungování NED

Již od samého založení je NED terčem kritiky, a to jak ze strany jeho odpůrců, tak ale i ze strany jeho podporovatelů. Největším problémem pro existenci organizace je z pohledu Kongresu a veřejnosti fakt, že je velká část jejích aktivit prováděna částečně, anebo úplně utajeně. Z pohledu *grantees* a příjemců grantů je tato taktika pochopitelná, jelikož samy jsou v nedemokratických zemích často na hraně i za hranou legality. Veřejná podpora americké organizace anebo zveřejnění konkrétních výdajů by mohly mít pro organizace i pro jednotlivce nešťastné následky.³⁸ Z pohledu veřejnosti a Kongresu je ale tento styl reportování financí velmi vágní a nedostatečný. V podstatě není možné dohledat všechny konkrétní příjemce a výdaje, na které byly granty reálně použity. Jediným způsobem, jakým lze opravdové využití grantu zkoumat pak zůstává přímo u přijímajícího subjektu. To v některých případech může znamenat psané záznamy, zatímco u jiných je možno spoléhat jen na ústní předání, což může být velmi nepřesné či zavádějící. V roce 1991, když provedl Nejvyšší kontrolní úřad (General auditing office; GAO) audit financí NEDu, vyšlo najevo, že pouze jeden ze zkoumaných 36 projektů byl správně a dohledatelně zdokumentován.³⁹ Ostatní projekty byly zdokumentovány tak vágně, že nebylo možné zjistit, na co byl grant ve skutečnosti použit.

Nejasné finance a tajnosti s konkrétním využitím grantů se ukázaly hned několikrát jako důvod pro ukončení působení NEDu. Mnoho kritiků považovalo v 90. letech organizaci za nadbytečnou, jelikož podobnou činnost již oficiálně vykonávaly státní organizace USIA a USAID.⁴⁰ V roce 1993 bylo zažádáno o 60 % zvýšení rozpočtu NEDu na následující rok, což vyvolalo nevoli Kongresu. Spor o financování zahraničních programů došel až tak daleko, že Sněmovna reprezentantů odhlasovala jeho ukončení.⁴¹ NED byl v tomto případě zachráněn v Senátu, ale přičemž svůj podíl na tom má i několik významných osobností, které doslova zaplavily senát a veřejnost nablýskanými reporty o práci NEDu v zahraničí. Mezi ty patří například bývalí prezidenti Jimmy Carter, George Bush st., Ronald Reagan, senátoři Richard Lugar, Orrin Hatch, a John McCain a novináři George Will, A.M. Rosenthal, David Broder, a Morton Kondracke.⁴² Jeho nejasný rozpočet však zůstal předmětem sporů a v roce 1995

³⁸ Zmíněno např. v Mark Schapiro, and Annette Levy. "Ned to the Rescue." *New Republic* 193, no. 26 (December 23, 1985): 11.

³⁹ Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy", 46.

⁴⁰Ibid. 45.

⁴¹ David Corn, 1993 a. "Better Dead than NED." *The Nation* July 12: 56-57.

⁴² David Corn, 1993 a. "Better Dead than NED." *The Nation* July 12, 280.

doporučil po dlouhém přezkoumávání Nejvyšší kontrolní úřad zrušení NEDu pro nadbytečnost. V porovnání s USIA a USAID byly výsledky jeho práce prokazatelně nejméně efektivní.⁴³ Zde však dokázalo vedení organizace prokázat svou výhodu tím, že se jedná o QUANGO, a tedy se může pouštět do citlivých témat, které státní organizace nepokryje. Prokázaná výhoda byla pak také flexibilita a rychlost jednání díky menšímu objemu byrokracie, nezávislosti a jednodušší struktuře. Díky těmto odlišnostem nakonec nebylo o zrušení rozhodnuto.

Problémem však i po dokázání jedinečnosti zůstala nejednoznačnost úspěchů akcí, na které NED rozděljuje granty. Je velmi složité dokázat jakýkoliv reálný vliv akcí pod záštitou NEDu, jelikož obvykle hraje roli mnoho faktorů, a navíc přesné výdaje nejsou vždy úplně jasné. Úspěchy, které jsou někdy NEDu připisované v roce 1989 jsou také často považovány za sporné či zveličené a vlastně není jisté, jak velkou roli doopravdy organizace hrála v jednotlivých zemích.⁴⁴ Zpochybňování významu a nesouhlas s rozpočtem je tak stálým problémem, se kterým se organizace potýká po celou dobu své existence. Každý neúspěch je jednodušeji prokazatelný než úspěch a je obvykle vytažen na světlo kritiky z Kongresu či médií spolu se zpochybněním organizace jako takové.⁴⁵

Diskusi rozdmýchává také vztah NEDu jako organizace a jeho vedení se členy Kongresu a s některými státními organizacemi. Kritika se snáší především na NDI a IRI za to, že využívají NED k prosazování vlastní agendy, a ne vždy reportují reálné využití grantů. Podle některých pozorovatelů pak dochází k tzv. *politickému logrollingu*.⁴⁶ To by v praxi znamenalo například to, že NED přizná IRI grant, který má být využit k podpoře demokratických voleb, ale v důsledku pomáhá straně, která je IRI ideově blízká. Na oplátku pak NED využije republikánské elity v Kongresu ke své ochraně.

Blízkost představitelů NEDu s představiteli vybraných státních organizací naznačuje, že má nadace silně republikánské a konzervativní vnitřní klima. Z jeho čtyřech *grantees* jsou

⁴³ David Corn, 1997. "Muzzling a Watchdog." Washington Monthly January-February: 26-28.

⁴⁴ Sims, Beth. 1990. National Endowment for Democracy: A Foreign Policy Branch Gone Awry. Washington, D.C.: Council on Hemispheric Affairs, 4.

⁴⁵ Barbara Conry, 1994. "Foreign Policy's Loose Cannon: The National Endowment for Democracy." USA Today Magazine September: 16-19.

⁴⁶ Politická praxe, při níž obě strany využijí výhody, které mohou té druhé straně za oplátku nabídnout. To může znamenat např. povolení firmě rozšířit znečišťující těžbu za to, že daná firma bude financovat výstavbu silnic, která přidá zainteresovanému politikovi body do dalších voleb. Např. Samuels, David. 1995. "At Play in the Fields of Oppression: A Government-Funded Agency Pretends to Export Democracy." Harper's Magazine May: 47-54.

tři otevřeně konzervativní (IRI, CIPE, ACILS), zatímco pouze jedna zastává liberální postoje (NDI). Třem konzervativním organizacím pak průměrně putuje přibližně 60 % grantů, NDI 10 % a zbytek grantů je diskrečních.⁴⁷ Je pak důležité se ptát, zda prosazuje NED svou vlastní pravicovou zahraniční politiku nezávislou na koncepci zahraniční politiky USA a zda je možnost, aby ve stejné situaci pracoval NED proti snažením oficiální politiky ministerstva zahraničních věcí. Tato možnost totiž opravdu reálná je a došlo k ní kupříkladu ve Francii v roce 1985. Tento rozkol však nastával pouze v začátcích působení nadace, později je již spolupráce s ministerstvem zahraničí trochu více sladěná. Obvinění z toho, že je NED čistě konzervativní či závislý na ministerstvu zahraničí jeho příznivci i organizace samotná odmítá. Problémem je z jejich pohledu překrývání cílů NEDu a cílů americké zahraniční politiky, obě koncepce se soustředí na podporu svobody a demokracie v zahraničí, což může vyvolávat pocit, že se NED podřizuje ministerstvu zahraničí. Zaměření NED je však pouze na hnutí pro svobodu a demokracii, což by mělo implikovat nestrannost, co se týče umístění podporovaných hnutí na politickém spektru. Nicméně fakt, že vedení NEDu je z velké části složeno z bývalých významných představitelů státního aparátu naznačuje návaznost na jejich původní agendu.

Jedním z nejvýznamnějších argumentů kritiky jsou praktiky a vazby na CIA. Mnoho pozorovatelů, včetně těch, kteří práci NED podporují, se shoduje na tom, že organizace se zabývá činnostmi, kterou dříve prováděla tajně CIA. Dokonce Allen Weinstein, jeden ze zakladatelů NED, v roce 1991 prohlásil, že „hodně věcí, které dnes děláme, bylo před 25 lety prováděno pomocí CIA.“⁴⁸ NED se tak potýká s obviněními s vměšováním do záležitostí jiných zemí a odmítání odpovědnosti za případné následky. Asi nejznámějším příkladem praktiky, která se podobá dřívějším operacím CIA je použití grantů NED během prvních svobodných parlamentních voleb v Nikaragui v roce 1984.⁴⁹ Podle finančních záznamů byly granty použity na podporu volebního systému jako takového, tedy na volební místnosti a jejich vybavení, telefony, vybavení pro sčítání hlasů či automobily.⁵⁰ Později však i NED přiznal, že tento grant je problematický a je možné, že pomohl pouze straně UNO (Unión Nacional Opositora), což NED otevřeně považoval za svůj úspěch.⁵¹ Tyto volby navíc vedly k jednomu z nejhorších násilí v historii země v podobě odezvy Sandinistas, za což organizace odmítá přiznat částečnou

⁴⁷ Conry, "Foreign Policy's Loose Cannon" 16-19.

⁴⁸ Blum, *Rogue State*, 239.

⁴⁹ Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy", 30-36

⁵⁰ *Ibid.*, 33.

⁵¹ Jacqueline Sharkey, 1990. "Nicaragua: Anatomy of an Election." *Common Cause Magazine* May/June: 20-29.

odpovědnost.⁵² Otázkou pak je, do jaké míry je toto počínání legitimní jak legálně tak morálně a do jaké míry je přijatelné v očích americké i světové veřejnosti. Možnost, že jsou granty nadace používány ne jako tzv. *soft money*⁵³, ale jako tzv. *hard money*⁵⁵ vyvolává v očích veřejnosti mnoho pochybností a otázek. Ačkoliv oficiálně NED nesmí poskytovat granty na politické kampaně či výdaje jednotlivých stran, často je těžké mezi těmito dvěma koncepty zahraniční pomoci najít pevnou dělící linii. Je možné, že pomoc s registrací voličů pomůže pouze jedné z malých stran, což vyvolá pochybnosti o nestrannosti uděleného grantu. Tento problém bohužel nelze ze strany NEDu odstranit jinak než úplně transparentními a přesnými financemi, a i poté není jisté, co jakákoliv akce některé z *grantees* způsobí.

Posledním z hodně diskutovaných problémů, se kterým se NED potýká, je kritika jeho demokratického etnocentrismu. Organizace jednoznačně prosazuje svobodu a demokracii podle amerického vzoru bez ohledu na fakt, že míra či existence svobody v USA je akademiky nezdědka napadána. Kritici především poukazují na fakt, že NED a jeho přidružené organizace nerespektují lokální zvyky a potřeby a snaží se prosadit svůj vlastní model, který nemusí nutně mimo USA fungovat. S touto kritikou se nicméně potýká i celý koncept zahraniční politiky USA dlouhodobě.

⁵² Ibid.

⁵³ Peníze, které jsou použity na školení ke kampaním, vybavení k volbám, kampaň pro podporu volební účasti či pomoc pluralitě stran. Např. Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy", 39,

⁵⁴ Princip Soft Money a Hard Money vysvětlen v oficiální korespondenci mezi státem Connecticut a hlavní analytičkou Mary M. Janicki z 2. října 2003, č. 98-R-0271. K nahlédnutí na <https://www.cga.ct.gov/PS98/rpt%5Colr%5Chtm/98-R-0271.htm>.

⁵⁵ Peníze, které jsou využity pro jednu konkrétní stranu na její vybavení, kampaň, tyto finance bývají zpravidla omezeny zákony USA i lokálními zákony, Ibid.

1.3 Působení ve střední Evropě v 80. letech a role v rozpadu socialistického systému

Střední Evropa byla v 80. letech a v letech 1990-1993 jedním z nejvíce podporovaných a z hlediska zájmů NEDu významných regionů. Lokálně bylo po celou dekádu největším příjemcem grantů Polsko⁵⁶, zejména kvůli značně rozvinutému podzemnímu hnutí, které bylo možné finančně podpořit. Polsko lokálně vedlo jak v počtu přidělených grantů, tak i v celkovém objemu rozdělených financí. Důležitou úlohu Polský disent zastával i pro ostatní země střední a východní Evropy, kam se z Polska dostávaly přeložené materiály. Takto se šířily především materiály Solidarity a exilových spisovatelů na Ukrajinu a do Československa. V prvních deseti nejvíce podporovaných zemích se v některých letech octlo také Maďarsko, nicméně i pro lokální klima Československa lze považovat peníze pocházející z fondů NED za významné.

Dohledání reálných výdajů z grantů je v tomto regionu v 80. letech v mnoha případech téměř nemožné. NED a všechny zapojené organizace se snažily, aby nebylo možné vysledovat jak zdroj toku peněz, tak převáženého vybavení či materiálů. Z pohledu lokálního disentu, ať už se jednalo o větší organizace jako Solidarity, Charta 77, či menší skupiny jako byla Jazzová sekce, bylo důležité, aby se jevily v očích režimu i veřejnosti jako samostatné organizace. Zpráva o přijetí peněz či vybavení od americké organizace by mohla při správném podání zničit reputaci dané skupiny, stejně tak jako ohrozit jednotlivé členy a jejich rodiny.

Od roku 1984 fungoval Institut pro demokracii ve Východní Evropě (IDEE), založený Irenou Lasotou (která byla zároveň ve vedení Komise pro podporu Solidarity CSS).⁵⁷ Institut podporoval nezávislé a undergroundové vydavatele v regionu a byl příjemcem grantů NED, z nichž rozděloval jak finanční, tak materiální pomoc. Největším příjemcem pomoci od IDEE, v tomto fondu, bylo Polsko.⁵⁸ Část polského dílu však putovala i na již zmíněný překladač a distribuci materiálů do ostatních zemí. V Polsku, Československu i Maďarsku byly z grantů

⁵⁶ Např. United States Congress House Committee on Foreign Affairs. Authorizing Appropriations for Fiscal Years 1984-85 for the Department of State, the U.S. Information Agency, the Board for International Broadcasting, the Inter-American Foundation, the Asia Foundation, to Establish the National Endowment for Democracy: Hearings and Markup Before the Committee on Foreign Affairs and Its Subcommittee on International Operations, House of Representatives, Ninety-Eighth Congress, First Session, on H.R. 2915, February 23, March 1, 3, 9, 10, 15, 16, 17, 22, 23, April 18, 19, 25, May 3, 12, 1983. U.S. Government Printing Office, 1984, 881-883.

⁵⁷ Eric Chenoweth, „A Brief History of IDEE | IDEE“, 22. září 2015, <https://idee-us.org/about-idee-2/a-brief-history-of-idee/>.

⁵⁸ Např. v Domber, *Empowering revolution*; výčet programů dostupný na <https://idee-us.org/archives-2/solidarnosc-bulletin/>.

financovány také tzv. létající univerzity, tedy neoficiální podzemní přednášky týkající se témat na univerzitách zakázaných. Tyto přednášky byly většinou organizované s pomocí exilu a jejich materiály, vybavení, ale i například nájemné pocházely z velké části z grantů NEDu.⁵⁹

Mimo financování disentu jako takového byly prostředky nadace používány jako dočasná pomoc lidem, kteří přišli kvůli protirežimní činnosti o prostředky. Taková pomoc byla však spíše výjimečná a byla velmi pečlivě vybírána. Například český advokát Milan Hulík, který bezplatně zastupoval obviněné v politicky kontroverzních případech, a který sám žádné peníze ze zahraničí nedostával vzpomíná, že lidé, které zastupoval na tom nebyli finančně dobře ani když dostávali zahraniční pomoc.⁶⁰ Tato pomoc jim ale často umožnila pokračovat ve výzkumu, psaní a podobně. O původu peněz podle Hulíka i dalších pamětníků málokdo věděl, kromě faktu, že pocházely z exilové nadace. Ani dnes není snadné dokázat, odkud tyto finance pocházely, především kvůli tehdejší snaze většiny západních organizací včetně NED zakrývat stopy, vedoucí k vlastnímu zdroji. Takováto podpora se ale často diskutuje na fórech či diskusích pod záštitou NEDu, což zpětně implikuje zapojení některých z *grantees* do tohoto typu zahraniční podpory.

Především v druhé polovině 80. let udělil NED mnoho grantů na projekty, které měly vychovávat budoucí politickou elitu. Ty byly nejvíce aktivní v letech 1988 a 1989 a poté jako podpora prvních svobodných voleb, nových ústav a ustavení demokratických politických systémů. V Maďarsku například během roku 1989 vedl NDI program, který měl za cíl zaškolit demokratickou elitu do systému fungování pluralitního systému politických stran. Roční program učil budoucí politiky napříč politickým spektrem kromě základního fungování parlamentu také to, jak vést politickou stranu včetně vedení vlastní volební kampaně.⁶¹ V Československu podobné programy fungovaly pouze prostřednictvím VOA a RFE⁶², a to v podstatě až do roku 1989. IRI takovýto program spustil v roce 1989. Na školení se zúčastnilo mnoho členů OF, témata se týkala především tvorby volebního práva, ekonomických témat

⁵⁹ Domber, *Empowering revolution*, 117.

⁶⁰ „Disidenti byli vydědenci, dceři jsem šeptal, že Havel jednou bude prezident, vzpomíná obhájce Hulík“, Info.cz, viděno 16. únor 2020, <https://www.info.cz/pravo/disidenti-byli-vydedenci-dceri-jsem-septal-ze-havel-jednou-bude-prezident-vzpomina-obhajce-hulik-43813.html>.

⁶¹ The National Endowment for Democracy and Their Core Grantees: Hearing Before the Subcommittee on International Operations of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress, Second Session, July 19, 1990. U.S. Government Printing Office, 1990.

⁶² Rádio Svobodná Evropa bylo nicméně také z části financováno z grantů NED.

a prací s veřejným míněním.⁶³ Je ale nutné zmínit, že většina programů a financí, které byly pro Československo vyhrazeny, byly spíše použity v Čechách a Slovensku připadla spíše menší část.⁶⁴

Polský případ je kvůli jeho prioritizaci v regionu specifický. Přestože jednotlivé *grantees* poskytovaly pomoc celému polskému disentu, Solidarita byla zejména pro AFL-CIO na prvním místě, navíc částečně žádala o podporu přímo u prezidenta NEDu Carla Gershmana. Pro svoji výjimečnou organizovanost také využívala možnosti školení o demokratických principech, ekonomice a právu v průběhu celé dekády. Někteří pozorovatelé tvrdí, že by Solidarita bez zahraničních finančních injekcí nebyla schopná tak masivního dosahu a už vůbec ne zapojení vyjednávání či vítězství v prvních volbách. Taková tvrzení mohou být přehnaná, nicméně i přední představitelé Solidarity se shodují na tom, že materiální, finanční a další podpůrná činnost významně zveličila jejich snahy a pomohla masovosti hnutí. Příkladem byla situace, kdy díky velké finanční pomoci pocházející z grantů NED mohla Solidarita nahrazovat platy dělníků, kteří čelili kvůli účasti na stávkách ekonomickým represím. Podpora disentu i humanitární pomoc byly také oproti jiným zemím regionu mnohem častěji distribuovány s pomocí katolické církve. S církví *grantees* NEDu často spolupracovaly kvůli toleranci režimu k jejím aktivitám přeshraniční katolické humanitární pomoci a její husté síti v regionu. V deklarovaných lécích byl tak například inkoust do psacích strojů, v Bibliích vložené exilové texty či dolary.

⁶³ Kathryn Stoner a Michael McFaul, *Transitions to Democracy: A Comparative Perspective* (JHU Press, 2013), 64.

⁶⁴ Např. United States Congress House Committee on Foreign Affairs. *Authorizing Appropriations for Fiscal Years 1984-85*.

1.4 Změna priorit na začátku 90. let

Konec totalitních režimů znamenal na začátku 90. let i nový začátek pro NED. Aktivita, které byly té doby prováděny tajně, mohly nyní pokračovat do jisté míry otevřeně. Změnily se však také priority celosvětově i v regionu. Střední Evropa, která na začátku dekády platila za jeden z nejvíce podporovaných regionů se každým rokem stávala méně významná.⁶⁵ Ve většině střeoevropských zemí se ukazatelé, podle kterých je zvažován grant, zlepšovaly. Pozornost se tak upírala do nynějšího post-sovětského regionu, do Číny, Afriky a na Balkánský poloostrov.⁶⁶ Granty udělené v tomto regionu se tak měly nejčastěji týkat povědomí o fungování demokracie mezi veřejností, demokratické transformace a pozorování během voleb. Politický vývoj některých zemí byl ale natolik nejasný, že zůstaly prioritou i nadále. Mezi takové země patřilo během 90. let Polsko a Maďarsko a po rozpadu Československa také Slovensko.⁶⁷

Již v listopadu 1989 ale přijal Kongres Zákon o podpoře východoevropské demokracie (SEED), který byl zaměřen na pomoc nově vytvářejícím se demokraciím.⁶⁸ Díky SEED se staly Spojené státy největším donorem ve střední a východní Evropě. Největší rozpočet pro aktivitu v regionu získala USIA, NED získal pro svou činnost většinou 20–25 % všech rozdělených financí. Reálně to pro NED znamenalo významné snížení jeho rozpočtu, velká část grantových organizací tak začala žádat o granty USIA či USAID anebo kombinovala více zdrojů grantů.

V porevolučním Československu se aktivita NED zaměřovala nejvíce demokratickou a ekonomickou transformaci, výchovu občanské společnosti, tvorbu legislativy a mezi-společenský dialog.⁶⁹ S rozdělením Československa pak začal objem grantových programů v Česku klesat, zatímco Slovensko se stalo v regionu jednou z priorit především kvůli zvolení Vladimíra Mečiara předsedou vlády. Zejména ve volebních letech se pak Slovensko dostávalo do prvních deseti zemí s nejvíce programy a největším objemem přidělených financí celosvětově.⁷⁰ Tento trend lze vidět na grafu č. 1 na následující straně.

⁶⁵ National Endowment for Democracy Strategy Document, January 1992.

⁶⁶ Ibid.

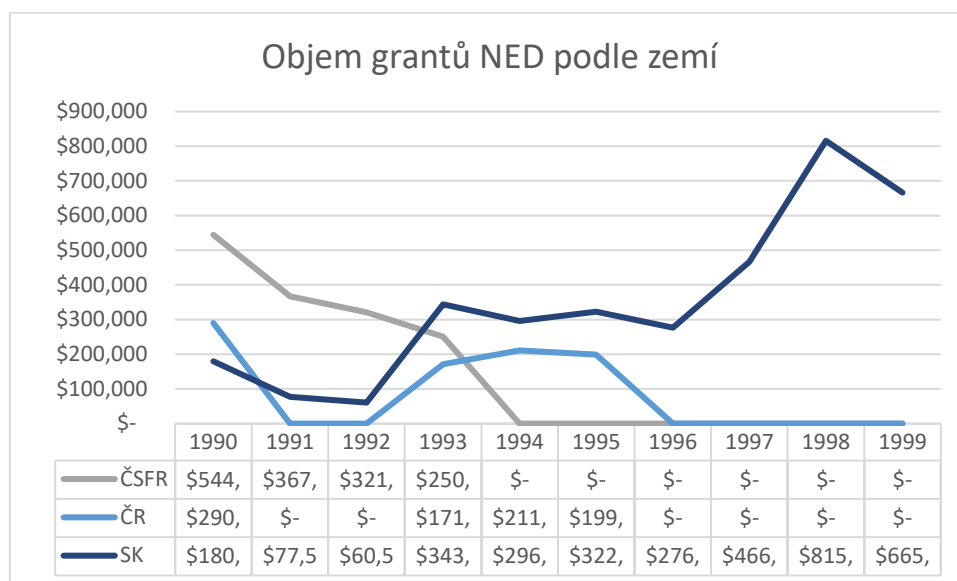
⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Public Law 101-179, Support for East European Democracy.

⁶⁹ NED Annual report 1990–1993.

⁷⁰ Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy", 73-76.

Graf č. 1 – Objem grantů udělených NED podle jednotlivých zemí, v USD.

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

2 ČSFR – demokratická transformace a vytváření občanské společnosti

Rozpad režimu komunistické strany Československa a vznik demokratické České a Slovenské Federativní Republiky znamenal velkou výzvu nejen pro vládu, ale i celou společnost. Objevilo se mnoho otázek, které bylo nutné zodpovědět a nikdo neměl příliš zkušeností s demokratickým vedením země. Tento stav nazývá NED v oficiálních dokumentech jako *post-breakthrough*,⁷¹ kdy je nutné co nejintenzivněji napomáhat tvorbě občanské společnosti a uvědomění, předkládání demokratických zákonů, vzniku volného trhu a společenské pluralitě. Strategie pro nově vzniklé státy je ale nejen vytváření nového, ale také udržování a upevňování, aby nemohlo dojít k navrácení starého režimu.⁷² Je nutné a nevyhnutelné projít ve vztahu nově vznikající demokracie a zahraniční organizace fázi tzv. *promoting democracy*, aby se později mohl vztah vyrovnat do fáze tzv. *assisting democracy*. Programy, které NED v této fázi podporuje, jsou z velké části školení pro politické strany, odbory, podnikatele a akademiky, žurnalisty a učitele. Vzhledem k nedostatku vlastních financí i zkušeností u nových politických stran je tato pomoc klíčová pro následnou organizaci voleb a důvěru společnosti v nově zvolenou vládu. Značná část je také vyhrazena pro kampaně pomáhající veřejnosti pochopit demokratickou a ekonomickou transformaci, lidská a občanská práva či podporující národní uvědomění. Z tohoto důvodu začíná bylo například podpořeno vydávání publikací k novodobé historii, které měly kromě objektivního pohledu na vlastní dějiny také upevnit národní uvědomění či vyvracet mýty podporované předchozím režimem. Velmi významná je také materiální a mediální podpora demokratických voleb, včetně mezinárodního pozorování a dobrovolnické základny. Méně častá je ve fázi *promoting democracy* spolupráce s lokálními nevládními organizacemi, *grantees* NEDu častěji pracují na projektech přímo s politickou stranou či organizují vlastní akce. Časté je naopak zakládání NGO, snaha o pomoc se zakládáním či reorganizací asociací a odborů.

V případě *post-breakthrough* zemí jako bylo v této době Československo je důležité uvědomit si, že zahraniční pomoc funguje jako katalyzátor, který urychlí a zvětší (a také trochu usnadní) snažení domácích politiků, organizací a dalších aktivních částí společnosti. Toto urychlení je zejména důležité pro podporu demokracie a volného trhu u široké veřejnosti. První roky po revoluci panovalo ve společnosti značné nadšení z budoucnosti, zároveň ale i potřeba

⁷¹ NED Annual report 1991, 25; zmíněno také v National Endowment for Democracy Strategy Document January 1992.

⁷² Ibid.

vidět a pociťovat změnu oproti stavu před revolucí. Toto nadšení již v polovině 90. let vyprchalo a dostavilo se jisté rozčarování, tzv. *blbá nálada*.⁷³ V Čechách bylo způsobeno z velké části pocitem nespravedlnosti při kupónové privatizaci spojené s velkými finančními podvody a později zklamáním z opoziční smlouvy Václava Klause a Miloše Zemana. Na Slovensku kromě podvodů při kupónové privatizaci přišlo zklamání z neúplné demokratické transformace a korupčními i kriminálními kauzami kolem premiéra Mečiara. Ačkoliv někteří odborníci tvrdí, že měla být nejdříve dokončená zákonná struktura a poté privatizace,⁷⁴ v letech 1990-1993 panovala oprávněná obava, že by se v této prodlevě v podnicích zapouzdřili bývalí kádroví ředitelé a členové StB.⁷⁵ Tuto obavu sdílely i zahraniční organizace včetně NEDu. Snažily se proto informovanost o privatizaci a volném trhu co nejvíce rozšířit, aby tržní reformy a privatizace proběhly transparentním a pro společnost přijatelným způsobem. Nejvíce se touto problematikou zabývaly instituty CIPE a FTUI, které na organizaci svých projektů spolupracovaly například s Asociací československých podnikatelů, předáky odborových organizací či instituty Univerzity Karlovy IES a nově založeným CERGE (The Center for Economic Research and Graduate Education).⁷⁶

2.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace

V období 1990–1993 bylo nejvíce grantů přiděleno pro Česko i Slovensko dohromady, a to i přes rozdělení k 1.1. 1993.⁷⁷ Část pak byla přidělena pouze Slovensku a asi o čtvrtinu méně pouze Česku, jak lze vidět na tabulkách č. 1-3. Ačkoliv ve společných grantech jasně převažují okruhy *Demokratické vládnutí a politické procesy* a *Vzdělávání, kultura a komunikace*, granty pro Slovensko se silně zaměřují na *Pluralismus*. Silnější podpora slovenských programů je způsobena několika faktory. Prvním faktorem je slabší politická základna způsobená dosavadní centralizací většiny celostátních otázek v Praze, což v praxi znamenalo, že část grantů určená pro celou federaci byla uplatněna v Čechách. Druhým faktorem je kumulace průmyslu spíše na české straně země. Třetí, neméně důležitý faktor vyplývá z podpory NEDu před sametovou

⁷³ Tento pojem použil prezident Václav Havel v projevu ve Dvořákově síni v Rudolfinu, 9. prosince 1997. Vystihoval stav ve společnosti, kdy nedošlo k naplnění často přehnaných očekávání o demokracii a volném trhu, lidé přestávali věřit státním institucím, byli zklamaní vládou, ekonomický zázrak nepřišel a během privatizace se ve velkém rozmohly mafiánské praktiky.

⁷⁴ Jiří Kabele, „Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky“ (Praha: Karolinum, 2005), 143.

⁷⁵ Václav Rameš, „Spory o podobu vlastnické transformace v Československu v 90. letech“, 2020, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

⁷⁶ NED Annual report 1990-1999.

⁷⁷ NED Annual report 1993.

revolucí, kdy se většina projektů týkala spíše české strany země a mnoho grantů po roce 1989 nakonec také pomohlo spíše tam. To v důsledku ještě podpořilo nárůst ČR v oblasti neziskového sektoru, občanské společnosti atp. Cílem tak bylo vytvoření sítě politicky aktivní společnosti i na Slovensku, schopné reagovat na nedemokratické praktiky ve vedení země.

Tabulka č. 1 – Granty v ČSFR podle jejich zařazení do zájmových okruhů NED, rok 1993 byl ještě udělen společně.

<u>ČSFR</u>	Pluralismus	Demokratické vládnutí a politické procesy	Vzdělávání, kultura a komunikace	Výzkum otázek demokracie	Regionální a mezinárodní spolupráce	CELKEM
1990	\$ 20 000	\$ 311 845	\$ 212 500	\$ -	\$ -	\$ 544 345
1991	\$ 290 380	\$ -	\$ 77 000	\$ -	\$ -	\$ 367 380
1992	\$ 77 500	\$ 179 510	\$ 45 000	\$ 19 300	\$ -	\$ 321 310
1993	\$ 203 277	\$ -	\$ 47 390	\$ -	\$ -	\$ 250 667
CELKEM	\$ 591 157	\$ 491 355	\$ 381 890	\$ 19 300	\$ -	\$ 1 478 702

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993.

Tabulka č. 2 – Granty na Slovensku v letech 1990-1993 podle jejich zařazení do zájmových okruhů NED.

<u>Slovensko</u>	Pluralismus	Demokratické vládnutí a politické procesy	Vzdělávání, kultura a komunikace	Výzkum otázek demokracie	Regionální a mezinárodní spolupráce	CELKEM
1990	\$ 180 000	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 180 000
1991	\$ -	\$ 51 500	\$ 26 000	\$ -	\$ -	\$ 77 500
1992	\$ 60 580	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 60 580
1993	\$ 274 824	\$ -	\$ 43 900	\$ 24 990	\$ -	\$ 343 714
CELKEM	\$ 515 404	\$ 51 500	\$ 43 000	\$ 24 990	\$ -	\$ 661 794

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993.

Tabulka č. 3 – Granty v Česku v letech 1990-1993 podle jejich zařazení do zájmových okruhů NED.

<u>Česko</u>	Pluralismus	Demokratické vládnutí a politické procesy	Vzdělávání, kultura a komunikace	Výzkum otázek demokracie	Regionální a mezinárodní spolupráce	CELKEM
1990	\$ 290 000	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 290 000
1991	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1992	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1993	\$ -	\$ 10 000	\$ 161 060	\$ -	\$ -	\$ 171 060
CELKEM	\$ 290 000	\$ 10 000	\$ 161 060	\$ -	\$ -	\$ 461 060

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993.

Největší objem grantů žádal v těchto letech institut CIPE, jak lze vidět v tabulce č. 4. Nejčastěji byly granty CIPE použity na projekty týkající se okruhu *Demokratické vládnutí a Pluralismus*. Jeho projekty se týkaly nejvíce privatizace, školení podnikatelů, pomoc s tvorbou legislativy pro tržní ekonomiku a vydávání publikací pro podnikatele. Většina těchto projektů byla vedena ve spolupráci s dalšími subjekty, například CERGE, IES UK, Central European University (CEU), či Asociací Československých Podnikatelů (AČP). Ve spolupráci s AČP proběhla v roce 1991 série školení pro začínající soukromé podnikatele a byla společně navržena vládě legislativa pro nově vznikající tržní ekonomiku.⁷⁸ CERGE pak mezi lety 1991-1993 uspořádalo sérii 17 přednášek o privatizaci pro akademiky a podnikatele a další odbornou veřejnost, jejichž přepisy zároveň vycházely ve dvojměsíčníku *Privatisation Newsletter*⁷⁹ odebíraném významnými osobnostmi byznysu i politiky.⁸⁰ Středoevropská Univerzita (CEU) zase uspořádala program korporátních školení k privatizaci pro 40 ředitelů největších firem a zároveň připravila 10 českých a 10 slovenských školitelů pro menší podniky. Podobný program měl také IES Univerzity Karlovy. Společně s Centrem nezávislé žurnalistiky také proběhly 3 semináře pro slovenské i české novináře k tržní ekonomice, privatizaci a byznysovým tématům, což mělo zajistit dostatečnou a jasnou informovanost veřejnosti o ekonomické transformaci.

Institut demokratické strany NDI s druhým největším grantovým rozpočtem \$311 383 uspořádal mezi lety 1990-1993 několik desítek seminářů a workshopů pro lídry politických stran a zvolené členy parlamentu. Podle dostupných informací se jich zúčastnilo celkem 150 osob z 24 různých politických stran. A to včetně stran, které nebyly NDI ideově blízké.⁸¹ Semináře měly podpořit znalosti pracovníků Federálního shromáždění a politické strany v jejich znalostech volebního práva, práce s veřejností, organizování kampaní či průzkumů, tvorby zákonů a vládních mechanismů. Na workshopech s mezinárodními experty na právo měli možnost neformálně diskutovat a připravovat nový volební zákon.

⁷⁸ O této sérii přednášek je zmínka pouze v NED Annual Report 1991.

⁷⁹ O dvojměsíčníku *Privatisation Newsletter* je zmínka pouze v NED Annual Report 1992, český název tohoto periodika se nepodařilo dohledat.

⁸⁰ Celá série je dostupná v tištěné podobě v archivu CERGE pod štítkem „ARCHIV – PRIVATIZATION LECTURES“,

[https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE přednášky o praktických aspektech privatizace&lang=cs](https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE%20přednášky%20o%20praktických%20aspektech%20privatizace&lang=cs).

⁸¹ Glenn „Civil Society Transformed“, 168.

Tabulka č. 4 – Přehled grantů v pro československé projekty podle příjemce

PŘÍJEMCE	CELKEM
Center for International Private Enterprise	\$ 455 478
National Democratic Institute	\$ 311 383
Free Trade Union Institute	\$ 202 589
Freedom House	\$ 160 000
Československá společnost umění a vědy	\$ 129 500
International Republican Institute	\$ 74 462
Jan Hus Educational Foundation	\$ 56 990
Hofstra University	\$ 31 500
Points of Light Foundation	\$ 27 500
Asociace nezávislé sociální analýzy	\$ 19 300
Milan Simecka Foundation	\$ 10 000
Československá společnost vědy a umění	\$ 5 000

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993

Dva z důležitých grantů v okruhu *vzdělávání, kultury a komunikace* byly přiděleny organizaci Freedom House. Ta je použila na podporu fungování do té doby samizdatových Lidových novin vydávaných jako týdeník. Lidové noviny byly v roce 1990 podle Freedom House zásadním nezávislým médiem v ČSFR, který mohl profesionálně informovat o politické situaci. Proto organizace požádala NED o grant \$140 000⁸² na vybavení vydavatelství moderními tiskařskými stroji, počítači a v Československu těžko dostupným tiskařským papírem. Druhý grant \$20 000⁸³ byl pak použit na pomoc Lidovým novinám dostat se na denní cirkulaci 500 000 výtisků.⁸⁴

Organizace nezávislých odborů FTUI byla nejaktivnější grantovou organizací NED mezi roky 1990-1993. Především pomáhala organizovat lokální a celostátní odborové organizace či stávkové výbory a lobbovala za jejich místo v liberální demokracii. Mimo to, se snažila také poskytnout bezpečnou půdu k dialogu mezi zaměstnanci, zaměstnavateli a předáky

⁸² NED Annual report 1990.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Raymond D Gastil, *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1989-1990* (London: Freedom House, 1990), 38.

odborů k prodiskutování společných cílů při privatizaci, tvorbě reforem pracovního práva a reformy ekonomiky. Pomáhala také české a slovenské konfederaci odborů vytvářet konkrétní návrhy zákonů týkajících se práv zaměstnanců, které pak byly předávány členům parlamentu k předložení a projednání.⁸⁵

Československá společnost vědy a umění (SVÚ) se v letech 1990-1993 velmi aktivně podílela na propojení české vědy se zahraničím. (3 granty: 1990 \$15 000 a \$37 500, 1991 \$44 000\$).⁸⁶ Na těchto projektech spolupracovala se Vzdělávací nadací Jana Husa (JHEF) a německými univerzitami, které také pomáhaly spravovat Československé dokumentační centrum v Německu založené teprve 1986 na zámku Schwarzenbergu v Scheinfeldu.⁸⁷ Společnost získala také grant \$5 000⁸⁸ na vydání publikace "Na všech frontách", která byla první domácí publikací o Čechoslovácích v druhé světové válce, která nebyla cenzurovaná a pozměněna Komunistickou stranou. Zároveň použila v roce 1991 \$33 000⁸⁹ na financování nově založené kanceláře JHEF v Brně, kde byla nadace o rok dříve oficiálně zaregistrována po deseti letech v exilu.⁹⁰

Vzdělávací nadace Jana Husa (JHEF) pak jako oficiálně registrovaná organizace mohla sama žádat o grant, což udělala obou letech 1992 (\$30 000\$) a 1993 (\$26 990).⁹¹ JHEF, stejně jako Milan Simecka Foundation (MSF) se zabývala hlavně vzdělávacími programy a publikacemi, zejména k tematice lidských a občanských práv, československého umění a nedávné historie.

⁸⁵ „Správa očíinnosti Združenia podnikateľov Slovenska“, viděno 13. duben 2021, <https://www.zps.sk/novinky/2009/sprava-ocinnosti-zdruzenia-podnikatelov-slovenska>.

⁸⁶ NED Annual report 1990,1991.

⁸⁷ Národní Muzeum, „Československé dokumentační středisko“, Národní muzeum, viděno 17. duben 2021, <https://www.nm.cz/historicke-muzeum/ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko>.

⁸⁸ NED Annual report 1992.

⁸⁹ NED Annual report 1991.

⁹⁰ „Historie od 1980 — Vzdělávací nadace Jana Husa“, viděno 17. duben 2021, <https://www.vnjh.cz/o-nadaci/historie-od-1980/>.

⁹¹ NED Annual report 1992, 1993.

2.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi

Československo se hned po svém vzniku stalo zemí, kterou všechny zahraniční organizace, včetně NEDu a jeho *grantees* rádi zmiňovaly jako velký úspěch a předpovídaly mnoho (často nereálných) vývojů. Někteří hodnotí zahraniční přítomnost v ČSFR jako předimenzovanou v porovnání s ostatními novými demokraciemi, zejména na české straně, ale zároveň s nepříliš velkým účinkem po počátečních úspěších v roce 1990.

Pluralismus

Odborová spolupráce mezi odnoží FTUI a nově reorganizovanou českou a slovenskou odborovou organizací vypadá velmi dobře na papíře, realita je ale již slabší. Za úspěšný se dá pokládat projekt z roku 1990 (\$10 000), který pomáhal odborům se reorganizovat z původní ROH.⁹² Reorganizace ale proběhla vcelku hladce i kvůli tomu, že si na rozdíl od komunistické strany mohly odbory nechat své budovy a veškerý majetek. Grant ze stejného roku podporující stávkové výbory se ale z pozdějšího pohledu minul účinností, jelikož odbory byly v letech 1990-1993 na rozdíl od okolních zemí velmi benevolentní a klidné.⁹³ Podobně na tom byly podle některých autorů i projekty na zlepšení spolupráce mezi zaměstnavateli, zaměstnanci a odbory anebo celkově role odborů během privatizace či psaní pracovního práva. Tato několikaletá izolace odborů byla z velké části způsobena strachem vlny anti-komunismu, při které by mohly přijít o svůj majetek a ztratit svůj vliv úplně.⁹⁴

Grant pro CERGE-EI podpořil velmi významnou sérii přednášek, která dá se říci přivedla novou generaci jinak smýšlejících expertů, kteří byli schopni přispět svými názory a analýzami k otázkám privatizace, reforem a dalším ekonomickým tématům.⁹⁵ Tato snaha by nebyla možná, kdyby Mellon foundation a USAID nepomohly celý institut při jeho vzniku vybavit včetně moderní techniky umožňující výzkum na světové úrovni. Ačkoli tak byla tato série přednášek pro vývoj v danou chvíli významná, při zhodnocení lze říci, že byl tento projekt

⁹² Peter Rutland, *Thatcherism, Czech Style: Organized Labor and the Transition to Capitalism in the Czech Republic* (National Council for Soviet and East European Research, 1993), 6.

⁹³ Rutland, *Thatcherism, Czech Style*, 6

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Záznamy z celé série jsou k nahlédnutí v archivu CERGE-EI, „ARCHIV – PRIVATIZATION LECTURES“, [https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE přednášky o praktických aspektech privatizace&lang=cs](https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE%20přednášky%20o%20praktických%20aspektech%20privatizace&lang=cs).

pouze krátkodobého dosahu, zatímco podpora institutu jako takového byla zásadnější a s dlouhodobějším významem.

Demokratické vládnutí a politické procesy

NDI je v letech 1990-1993 ze strany českých politiků často hodnocena tak, že byla často odtržená od československé reality a se snažila naroubovat na zdejší občanský aktivismus a politiku něco, co bylo neuchopitelné a vzdálené. Výborným příkladem je příjezd programové šéfky NDI pro střední Evropu Robin Carnahan do Prahy⁹⁶ a její setkání s tehdejšími členy OF, jejichž schůze se často odehrávaly v zakouřených bytech a kavárnách a pro nezapojeného pozorovatele i poměrně chaoticky. „*Lidé z Občanského fóra sice tehdy moc nerozuměli tomu, co Carnahanová myslí, když mluví o promyšleně budovaném „grass root movement“, ale de facto zásady „zapojení běžných občanů“ dávno praktikovali, byť ve vlastní chaotické verzi,*“ vzpomíná Ivan Gabal, jeden ze zakladatelů OF.⁹⁷ Podle Gabala také mnoho grantů neprobíhalo úplně standardní formou, a to i kvůli nesměnitelnosti koruny a celkové nejistotě ve finančním sektoru. Po návštěvě Robin Carnahan odjel s tehdeším šéfem OF Janem Urbanem do Vídně a odtamtud údajně přivezl v hotovosti od NDI \$20 000. NDI tak ale byl schopný jednat velmi rychle a flexibilně, pokud bylo požádáno o asistenci, což nebylo vždy pravidlem u ostatních organizací. NDI vyslal od 8. do 17. ledna 1990 do Prahy průzkumný tým v čele s Madeleine Albrightovou, který se měl setkat s nově zvoleným prezidentem Havlem a také zjistit aktuální potřeby pro vývoj politických stran. Při prezidentském setkání zmínil Havel potřebu napsat nový volební zákon, který by již nebyl přechodný a poprosil o pomoc, zda by NDI mohlo při tvorbě tohoto zákona asistovat.⁹⁸ Během týdne pak přijely do Prahy 4 experti na volební právo se 40letou zkušeností, kteří se přímo zapojili do tvorby zákona o volbách do Federálního shromáždění.⁹⁹ Tento zákon byl pak také k začátku března platný a účinný.

V únoru 1990 pak s NDI odjelo 8 členů vedení OF, VPN a tehdejších sociálních demokratů do Washingtonu, kde se zúčastnili 4 seminářů k politické komunikaci, vedení strany, zapojení jednotlivců do politiky a cílení volební kampaně. Na požádání pak zpět do ČSFR

⁹⁶ Celý report z této návštěvy: Eric Bjornlund a Larry Garber, *The New Democratic Frontier: A Country by Country Report on Elections in Central and Eastern Europe*, Presumed First edition (Washington, DC: Natl Democratic Inst for Intl, 1992), <https://www.ndi.org/sites/default/files/The-New-Democratic-Frontier.pdf>.

⁹⁷ Silvie Lauder, „Kdo volí Klause, volí Havla“, Týdeník Respekt, viděno 19. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2015/24/kdo-voli-klause-voli-havla>.

⁹⁸ „Czechoslovakia: Electoral Processes (Final Report)“, Text (National Democratic Institute, 18. březen 2002), <https://www.ndi.org/node/22711>, 1.

⁹⁹ Zákon č. 47/1990 Sb. Zákon o volbách do Federálního shromáždění

odjela také Patricia Keefer a Michael Adams, advokáti a specialisté na politickou organizaci, kteří pro NDI pracovali pro-bono.¹⁰⁰ Ti pak proškolili celkem 100 regionálních politických lídrů k občanskému zapojení a lokálním kampaním, a to tak, aby byli schopní pořádat podobná školení sami. Společně s IRI (v této době ještě NRIIA) zorganizoval NDI také mezinárodní semináře v Mariánských lázních, na kterých byli nejrůznější experti, kromě USA například z Dánska, Nizozemí, Norska či Francie. Spolupráce s OF a VPN během první poloviny roku 1990 i školení ve Washingtonu je možné považovat za úspěšné a pro následující události důležité, jelikož je podařilo uspořádat velmi krátce po vzniku federace a zároveň byly zacíleny na konkrétní témata, o která OF/VPN samy požádaly.¹⁰¹ Jako velmi přínosná je také hodnocena tzv. Frost task force, což byla v podstatě pracovní skupina pod vedením kongresmana Martina Frosta složená z pracovníků kongresové výzkumné služby, knihovny a technických či IT odborníků, napomáhající vytváření parlamentních institucí. Frost task force například poskytla a nainstalovala pro federální shromáždění 101 osobních počítačů s internetem a zprovoznila jeho integrovaný knihovní systém, nebo vybavila knihovnu více než 1200 svazky důležitých knih, periodik, a CD z oblasti práva, parlamentarismu či politologie. Později umožnila také desítkám dalších zaměstnanců FS vyjet na školení do Washingtonu.¹⁰²

NDI a IRI spolupracovaly s Asociací nezávislé sociální analýzy, která před červnovými volbami 1990 zpracovala průzkum veřejného mínění. Instituty kromě asistence s analýzou výsledku také připravila 300 českých a 200 anglických výtisků výsledků, které pak bylo možné distribuovat politickým stranám, tisku a odborníkům.¹⁰³ Výsledky se také objevily v Lidových novinách.¹⁰⁴ Průzkum tohoto typu byl před volbami zásadní především pro odhad, zda se neobjevují tendence zvolení komunistické vlády.

Přímo pro pozorování voleb oba instituty vybraly mezinárodní týmy z více než 12 zemí, které do ČSFR přijely již 10 dní před samotnými volbami, aby zkontrolovaly volební komise, vybavení, místnosti apod. Zpráva o mezinárodní kontrole proběhla také médií, spolu s televizním záznamem Pražského symposia demokracie

¹⁰⁰ „Czechoslovakia: Statement by the International Observer Delegation To The 1990 Elections”, Text (National Democratic Institute, 10. červen 1990), <https://www.ndi.org/node/23194>, 2.

¹⁰¹ Ibid., 1-10.

¹⁰² „Čtenář – ZE ZAHRANIČÍ: Dvacáté výročí pomoci Kongresu USA parlamentům střední a východní Evropy – Středočeská vědecká knihovna v Kladně”, viděno 22. duben 2021, <https://svkkl.cz/ctenar/clanek/2097>.

¹⁰³ Bjornlund a Garber, *The New Democratic Frontier*.

¹⁰⁴ Ibid.

Asistence Freedom House Lidovým novinám je jedním z projektů, který měl opravdu nezpochybnitelný a prokazatelný vliv. Podpora snažení tehdejší redakce, ačkoliv by se mohla z dnešního pohledu zdát neprofesionální, byla pro přerod deníku zásadní. Je ale potřeba zmínit, že podobně velký dar věnovala Lidovým novinám v podobě vybavení a spotřebního materiálu také *Association for Lidove Noviny* založená Tomem Lukem, českým rodákem pracujícím v té době v OSN která sbírala peníze z celého světa na zahraniční účet Lidových novin.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Rozhovor s Michalem Klímou v září 2012, Václav Vežranovský, „Vývoj lidových novin mezi lety 1990 a 2013“, 76.

3 Česká cesta k liberální demokracii

Po rozdělení federace byla Česká republika mezi okolními státy v oblasti demokratizace, organizovanosti odborů či privatizace značně napřed. Mnoho zásadních otázek se do té doby řešilo v Praze a větší část průmyslu se kumulovala na české straně země. Největší výzvou kromě tvorby funkčních zákonů stále zůstávala privatizace. Celkem měly být v obou vlnách zprivatizovány podniky v hodnotě 78 miliard Kčs, z toho pouze 2 000 největších podniků kupónovou metodou.¹⁰⁶ Více než 14 000 podniků přešlo do soukromého vlastnictví jinými způsoby, například odkoupením zahraničním investorem či podílovým fondem.¹⁰⁷ Tvorba zákonů o volném trhu, právech občanům zaměstnanců apod. byla často vedena metodou pokus-omyl. Způsob privatizace v podstatě šokovou metodou navíc předcházela tvorbě účinnějších privatizačních zákonů. To se ukázalo v momentě, kdy nikdo nepočítal s obcházením zákona na úkor ostatních lidí, jako to dělal Viktor Kožený.¹⁰⁸ Ten dokázal pomocí podílových fondů Harvard Investing Funds¹⁰⁹ okrást tisíce lidí o peníze vložené do kupónových knížek. Jiné investiční fondy zase využily menších podílů DIKů,¹¹⁰ které si bez jejich vědomí přivlastnili.¹¹¹ Je zdokumentováno i mnoho případů zavraždění a vydírání malých investorů. Další firmy si braly ohromné úvěry, které nedokázaly splácet. To vše, společně s politickou situací ústilo ve všeobecný pocit zklamání ve společnosti. V roce 1997 se k privatizaci vyjádřil tehdejší ministr financí Ivan Pilip, tak, že „*lidé lépe přijali snížení životní úrovně než pocit, že byli podvedeni, že jsou okrádání, že někdo zbohatl podvodným jednáním*“.¹¹² Kličky v nedokonalých nových zákonech však využila ke svému prospěchu většina dnešních miliardářů, jako jsou například Petr Kellner, Radovan Víték, Karel Komárek, Pavel Tykač, či současný český premiér Andrej Babiš.¹¹³ Často se však nejedná ani tolik

¹⁰⁶ „Upřednostnila se rychlost a bylo to dobře,“ hodnotí kupónovou privatizaci analytička Jana Klímová | Radio Wave, viděno 16. duben 2021, <https://wave.rozhlas.cz/upřednostnila-se-rychlost-a-bylo-dobre-hodnoti-kuponovou-privatizaci-analyticka-8079888>.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ „Proč se lidé cítili po kupónovce okradeni? „Protože byli,“ odpovídá historička Lenka Krátká, Radio Wave, 26. září 2019, <https://wave.rozhlas.cz/proc-se-lide-citili-po-kuponovce-okradeni-protoze-byli-odpovida-historicka-lenka-8079853>.

¹⁰⁹ Česká televize, „Geniální, nebo jen sporný tah? Kuponová privatizace dodnes názorově rozděluje“, ČT24, viděno 25. duben 2021, <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/1947632-genialni-nebo-jen-sporny-tah-pred-tvrtstoletim-zacala-kuponova-privatizace>.

¹¹⁰ Držitel investičních kupónů.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Česká televize, „Geniální, nebo jen sporný tah?“

¹¹³ Josef Pravec, „Experiment, který dal Česku miliardáře. Na kuponové privatizaci zbohatli tři z pěti nejbohatších Čechů“, 26. říjen 2016, <https://ekonom.cz/c1-65492450-experiment-ktery-dal-cesku-miliardare-kuponova-privatizace-zmenila-domaci-ekonomiku>.

o podvody investorů jako o využívání benevolence tehdejšího zákona a dlouhé prodlevy před schválením zákonů nových.

Z hlediska fungování právního státu, směřování do mezinárodních organizací jako jsou NATO či EU a přechodu k tržní ekonomice byla však Česká republika na dobré cestě, a tak byl poslední grant z fondů NED udělen v roce 1995. Další grantové programy do roku 1999 již fungovaly pouze na regionální úrovni a v podobě mezinárodních konferencí, společných publikací apod. V letech, kdy granty udělené byly, se jednalo nejvíce o podporu aktivní občanské společnosti a vlastní sítě nestátních organizací, pouze jeden grant se týkal ekonomické reformy. Naopak nejvíce grantů bylo přiděleno pro programy v okruhu *Vzdělávání, kultura a komunikace*, které se nejčastěji týkaly výukových programů pro děti a dospívající. Výzkumné programy, ani regionální spolupráce neobsahují žádný grant, ale regionálně se Česko ve výzkumech objevuje.

3.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace

Nejvíce podporovanou oblastí bylo ve zkoumaných letech 1993-1999 *Vzdělávání, kultura a komunikace*. Pokud bychom počítali také granty udělené výlučně ČR ještě v letech federace (viz tabulka č. 5), druhým velkým okruhem grantů by byl *Pluralismus*, ovšem pouze se dvěma granty. Z celkově udělených 6 grantů byl nejvíce aktivní institut NDI (3 granty, více v tabulce č. 6) se zároveň největším objemem (\$488 818),¹¹⁴ tedy celý okruh *Vzdělávání, kultura a komunikace*.

Největší grant (\$290 000)¹¹⁵ udělený ve zkoumaném období byl proplacen již v roce 1990, tedy ještě za ČSFR, nicméně udělený institutem IDEE výlučně na pomoc aktivitám Občanského fóra (OF). Tento grant sloužil IDEE ke dvěma typům pomoci hnutí. První z nich byla obecná asistence k prvním parlamentním volbám v červnu roku 1990. To konkrétně znamenalo poskytnutí zahraničního vybavení (faxy, počítače, papíry, mikrofony atd.), pomoc s návrhem prvního volebního zákona, mezinárodní pozorovatelský tým voleb a školení týkající se volební kampaně, komunikace s voliči, tvorby zákonů, strukturalizace strany atp.¹¹⁶ Druhá část navazovala infrastrukturní asistencí, tedy přímo zajištěním nákupu a dovozu vybavení.

¹¹⁴ NED Annual report 1993, 1994, 1995.

¹¹⁵ NED Annual report 1990.

¹¹⁶ Glenn „Civil Society Transformed“, 167.

Tabulka č. 5 – Granty v Česku podle jejich zařazení do zájmových okruhů NED v letech 1990-1999, v USD.

ČR	Pluralismus	Demokratické vládnutí a politické procesy	Vzdělávání, kultura a komunikace	Výzkum otázek demokracie	Regionální a mezinárodní spolupráce	CELKEM
1990	\$ 290 000	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 290 000
1991	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1992	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1993	\$ -	\$ 10 000	\$ 161 060	\$ -	\$ -	\$ 171 060
1994	\$ 83 008	\$ -	\$ 128 372	\$ -	\$ -	\$ 211 380
1995	\$ -	\$ -	\$ 199 386	\$ -	\$ -	\$ 199 386
1996	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1997	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1998	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
1999	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -
CELKEM	\$ 373 008	\$ 10 000	\$ 488 818	\$ -	\$ -	\$ 8 71 826

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

Tabulka č. 6 – Přehled grantů v pro české projekty podle příjemce

PŘÍJEMCE	CELKEM
National Democratic Institute	\$ 488 818
Institute for Democracy in Eastern Europe	\$ 290 000
Center for International Private Enterprise	\$ 83 008
Palackého univerzita	\$ 10 000
Československá společnost vědy a umění	\$ 5 000

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

Institut CIPE navázal na spolupráci z let federace (od roku 1991) s Institutem ekonomických studií Univerzity Karlovy ve spolupráci s CERGE a Českou společností ekonomickou. Díky grantu \$83 008 mohla až do roku 1995 pokračovat série diskusí a přednášek o privatizaci podniků a bank, ekonomických reformách, investičních fondech a burze.¹¹⁷ V roce 1994 pak vydal vedoucí projektu prof. Ing. Michal Mejstřík CSc. čtyři články shrnující nejvýznamnější témata a závěry diskusí.¹¹⁸

¹¹⁷ Celá série je dostupná na webových stránkách IES UK
https://ies.fsv.cuni.cz/grant/show/id/36/lang/user_det.php?uid=42&lng=ang.

¹¹⁸ Dostupné tamtéž.

Nejvíce aktivní institut NDI se třemi granty v letech 1993 (\$161 060),¹¹⁹ 1994 (\$128 372),¹²⁰ 1995 (\$199 386)¹²¹ nespolupracoval v České republice vždy s NGO, některé projekty zajišťoval sám. Sem patřila naučná kampaň na podporu vzdělání veřejnosti o demokratických procesech, politických stranách a volném trhu. Ve spolupráci s neziskovými organizacemi se NDI snažil vytvořit udržitelný model komunitní organizace, *de facto* manuál pro vytvoření občanského spolku a zlepšení občanského zapojení do lokální politiky.¹²²

Poslední z grantů získala v roce 1993 (\$10 000)¹²³ Právnická fakulta Palackého univerzity v Olomouci, která zorganizovala semestrální kurz s tematikou školství, školských reforem a volného trhu. Tento kurz měl podpořit zájem o změny ve školství po neúplné reformě z roku 1990.

3.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi

Mohlo by se zdát, že české projekty od poloviny 90. let skončily, ale ve skutečnosti spíše dosáhly samostatnosti ve financování anebo funkci NEDu převzala některá jiná organizace. Podle vedoucí programů NED pro střední a východní Evropu Nadii Diuk stojí za opadem grantových programů v regionu a zejména v ČR dva faktory. Prvním je nižší rozpočet pro tento region, který nutí NED zaměřit se pouze na nejpotřebnější země a problémy, mezi které ČR v této době již nepatřila.¹²⁴ NED byl ještě v roce 1990 požádán o správu financí programu SEED, zejména z důvodu nezkušenosti USAID s tímto typem programů a s regionem střední a východní Evropy. Po roce 1990 ale došlo k výraznému omezení a seškrtání programů, které bylo možné zajistit z grantů USAID. Druhým faktorem je změna v chápání konceptu podpory demokracie, jak ze strany NEDu, tak ze strany přijímajících zemí. Zejména spolupráce s politickými stranami přestávala být v Čechách již od roku 1992 dále plodná, především kvůli malému zájmu o zahraniční poradce typu *Marriot brigade*¹²⁵. Tehdejší předseda vlády Václav Klaus se několikrát vyjádřil způsobem, který dával najevo připravenost země samostatně

¹¹⁹ NED Annual report 1993.

¹²⁰ NED Annual report 1994.

¹²¹ NED Annual report 1995.

¹²² „Eastern & Central Europe: NDI Program Summary, 1993 | National Democratic Institute“, viděno 16. duben 2021, <https://www.ndi.org/node/23315>.

¹²³ NED Annual report 1993.

¹²⁴ Jack A. Goldstone, Sidney Tarrow, a Douglas McAdam, *States, Parties, and Social Movements* (Cambridge University Press, 2003), 167.

¹²⁵ Název vznikl proto, že techničtí poradci často zůstávali v nejdražších hotelech, naprosto odstřiženi od reality života v zemi. Původně termín vznikl pro poradce ve Varšavě, podobní poradci ale přijížděli do všech středoevropských zemí, více v Quigley, *For democracy's sake*, 1-9.

fungovat a nezáměr o další spolupráci se zahraničními poradci.¹²⁶ Mezi výroky, které bylo na toto téma nejvíce slyšet, a které nejvíce ovlivnily vztahy s NED, patří dnes již známá věta „*I am not ready to pay hard money for soft advice*”,¹²⁷ Klaus měl celkem jasnou představu o privatizaci, stejně tak jako o dalších ekonomických tématech a podle jeho názoru nebyli zahraniční poradci a organizace schopné obsáhnout jak lokální šíři změny, kterou ekonomika, zákony i společnost musí postupnou cestou projít. Podle něj bylo nutné nepodřizovat se zájmům zahraničních či mezinárodních organizací, které o situaci ví méně než místní odborníci, znalí české společnosti a jejích specifík.¹²⁸ Zahraniční pomoc obecně navíc probíhala dost nekoordinovaně, klesající zájem ze strany české strany také dokazuje nikdy nedokončený návrh systému koordinace na její efektivní využívání.¹²⁹ Mimo specifický přístup Václava Klause se ale země vyvíjela v rámci možností stabilně jak v oblasti tvorby zákonů a privatizace (ač metodou pokus-omyl), tak v oblasti dodržování lidských a občanských práv a zároveň i vzniku nových soukromých médií jako byly od roku 1993 FTV Premiéra¹³⁰ a 1994 TV NOVA. Země se ve vztahu k přeshraniční pomoci dostávala do pozice tzv. *emerging donor*, kdy se sama začala stávat dárce zahraniční pomoci a vysílat experty do zahraničí.¹³¹ Tento vývoj vztahu ke *grantees* NEDu a obecně k zahraničním organizacím je oproti Slovensku dán i tím, že s nimi tehdejší český disident spolupracoval nesrovnatelně více již v 80. letech.¹³² Odchod již po roce 1995 ale bývá označován jako předčasný, vzhledem k ekonomické krizi v letech 1997-1998, předčasným volbám 1998 následovaným čtyřmi lety opoziční smlouvy a krizi České televize v letech 2000-2001.

Pluralismus

V okruhu *pluralismus* se v ČR pohybovaly organizace IDEE a CIPE (obě 1 grant). IDEE byl zvláště důležitý institut pro podporu snažení OF na jeho začátku, především z toho důvodu, že nevysílal pouze další poradce a školitele, kterých již v Praze bylo poměrně dost, ale zároveň vedle toho poskytoval materiální pomoc ve chvíli, kdy byla nejvíce potřeba. Zajištění

¹²⁶ Quigley, *For democracy's sake*, 13-16.

¹²⁷ Ibid., 168.

¹²⁸ „The Current European Challenge: The View from Prague | Václav Klaus“, viděno 18. duben 2021, <https://www.klaus.cz/clanky/2460>.

¹²⁹ Usnesení Vlády ČR ze dne 13. prosince 1992, č. 798.

¹³⁰ Dnešní FTV Prima

¹³¹ Marian, „Zahraniční pomoc v Česku a Československu po listopadu 1989, 7.

¹³² Viz kapitola

vybavení – tedy jeho nákup v zahraničí a převoz do Prahy, bylo zvláště významné proto, že v roce 1990 byla koruna zatím nesměnitelná a bylo tak takřka nemožné za ní nakoupit jakékoliv zahraniční vybavení (které lokálně jednoduše nebylo k dispozici).¹³³ IDEE v tento moment rozuměl, že krátkodobé potřeby mohou být v dané situaci důležitější než dlouhodobé plánování. Oproti CIPE, NDI a IRI měl tento institut výhodu, jelikož byl v regionu déle¹³⁴ a měl s ním větší zkušenosti.

Spolupráce CIPE s nově založeným institutem CERGE-EI nestála na jeho přímém financování, nýbrž na podpoře konkrétního souboru přednášek. I tak je ale tento projekt hodnocen jako zásadní pro vzájemnou spolupráci porozumění mezi českými a zahraničními vědci, a navíc i politiky a podnikateli, pro které byly přednášky též určené. CERGE-EI byl založen v roce 1990 jako první postgraduální institut zaměřený na ekonomický výzkum, přičemž ekonomii jako vědní disciplínu museli jeho zakladatelé Jan Švejnar a Josef Zielenec obhajovat jak u odborné společnosti, tak u tehdejšího rektora UK Radima Palouše. V této době byla podle bývalého ředitele CERGE Lubomíra Lízala „*propast mezi „východními ekonomy“, kteří znali dobře starý systém centrálních ekonomik se všemi jejich zvláštnostmi, ale ekonomický výzkum znali spíše jen z pohledu dogmat socialismu, a „západními ekonomy“, kteří zvládali standardní vědecké metodologie a postupy.*“¹³⁵ Během série přednášek nazvané *Praktické aspekty privatizace v ČR* přijelo do Prahy mnoho expertů nejenom z USA, ale ze špičkových institutů po celém světě a v podstatě u nás vyrostla nová generace ekonomů, kteří byli schopni přispět k nelehkému úkolu privatizace a reformy ekonomiky. Je ale nutné zmínit, že zásadní přínos na fungování CERGE v jeho prvních letech, jeho vybavení moderní technikou a rekonstrukci budovy bývalého Ústavu marxismu a leninismu měla nadace Mellon foundation, která s institutem během 90. let nejvíce spolupracovala.¹³⁶

Demokratické vládnutí a politické procesy

Právnické fakultě Palackého univerzity se podařilo s pomocí amerického velvyslance v Praze Adriana Basory spojit se se dvěma americkými univerzitami Hofstra University a Georgetown

¹³³ Glenn „Civil Society Transformed“, 167.

¹³⁴ IDEE byl založen Komisí pro podporu Solidarity v roce 1985 s tou také dlouhodobě spolupracoval. S OF/VPN spolupracoval již v letech 1988-1989. Více na <https://idee-us.org/about-idee-2/a-brief-history-of-idee/>.

¹³⁵ Lubomír Lízal, „Vlády se musí rozhodovat na základě kvalitních analýz, pro Hospodářské Noviny“, „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011, 4.

¹³⁶ Jan Švejnar v rozhovoru pro Hospodářské Noviny „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011, 4.

University. Hofstra pomohla PF získat první grant (\$31 500).¹³⁷ Ten byl použit na společné školení soudců a veřejných zástupců, kteří měli právnické vzdělání ještě z předchozího režimu. Podle vzpomínek emeritního rektora UPOL profesora Josefa Jařaba se univerzita kvůli možnosti učit se od amerických kolegů zaměřila na intenzivní výuku jazyků a byla velmi rychle schopna s americkou univerzitou úzce spolupracovat.¹³⁸ Menší grant (\$10 000), který získala UPOL již přímo od NEDu pak byl využit k pořádání večerních přednášek pro odbornou veřejnost, které pokrývaly témata školské reformy a vývoje občanské společnosti, psané záznamy z těchto přednášek ale bohužel již nejsou dostupné.¹³⁹

Vzdělávání, kultura a komunikace

Projekty NDI z této doby, ač je možné je považovat za velmi důležité, jsou v podstatě nulově pokryté v dostupných rozhovorech a médiích mimo informace, které již byly popsány výše. Záznam o nich existuje v podstatě ve výročních reportech NED, hojně v nejrůznějších reportech NDI a často i v dalších publikacích, avšak jde v podstatě o stále stejné informace, které neobsahují žádný vstup ze strany OF (ani VPN). Záznamy v médiích, rozhovorech a archivech se většinou věnují vystoupení Václava Havla v Kongresu anebo Václave Klause na plénu Světové banky. I přes to, že neexistuje dostatek podrobnějších zdrojů, lze dle dostupné literatury hodnotit zrovna tyto projekty jako trefné a úspěšné, jelikož byly prováděny zaprvé na požádání a zadruhé velmi rychle a flexibilně podle potřeb OF a dalších stran.

¹³⁷ NED Annual report 1992.

¹³⁸ ZPRÁVOdaj Právnické fakulty Univerzity Palackého, speciální vydání věnované památce prvního děkana obnovené PF UP, Číslo 7 / 2018.

¹³⁹ NED Annual report 1994.

4 Slovensko s Mečiarovou vládou prioritou regionu

Po vzniku Slovenské republiky málokdo ze zahraničních pozorovatelů čekal, že v nových volbách opět zvítězí strana HZDS v čele s Vladimírem Mečiarom, který o rok dříve na naléhání ostatních vládních představitelů rezignoval z pozice předsedy vlády, a který se spolu s Václavem Klausem aktivně zasazoval o rozdělení země i přes většinový nesouhlas obyvatelstva.¹⁴⁰ Na rozdíl od České republiky, Slovensko rozdělení opravdu pocítilo. Kromě krátké epizody fašistického Slovenského štátu neměla země nikdy samostatnost, nestála na mezinárodním poli sama za sebe. Způsob, jakým se však země osamostatnila vedl spíše k zapouzdření komunistických elit nežli k demokratické transformaci.

Vladimír Mečiar (mimo jiné bývalý člen StB), jako zástupce vlastenecké části politického spektra označoval federalisty za ufnukané děti, kteří nemají vztah ke své domovině.¹⁴¹ Jeho politika mu dlouhou dobu procházela díky vlně slovenského nacionalismu, který ve společnosti zůstával po několik desetiletí uspaný. Mnoho lidí mělo během Mečiarovy vlády pocit, že starý režim ještě úplně neodešel a nepříjemný pocit z nacionalistické vlny umocňovala probíhající Jugoslávská válka několik set kilometrů od Bratislavy. Mečiar měl nepochybně velké charisma, které lidi přitahovalo a díky kterému věřili, že zemi opravdu pomůže. Měl ale také moc nad státními médi, kterou rozbilo až v druhé polovině 90. let založení deníku SME, televize Markíza a rádia Twist. Jeho známá věta „když nás Západ nechce, obrátíme se na Východ“,¹⁴² kterou reagoval na vyřazení ze skupiny potenciálních budoucích členů EU a NATO, byla jasným ukazatelem směřování země, se kterým se značná část společnosti nechtěla smířit. Probuzení aktivní občanské společnosti a vytvoření demokratické opozice po volbách 1998 je tak často považována za dokončení demokratické transformace země. O to důležitější pak je, že vzešla přímo ze slovenské společnosti, nikoliv zvenčí. Někteří odborníci pokládají rok 1998 za stejně anebo více významný pro Slovensko než rok 1989, při kterém přišla revoluční vlna z Prahy.¹⁴³ Volby znamenaly také významné zvýšení objemu i počtu grantů. Nešlo tedy pouze o pozorování a podporu organizace voleb, nýbrž i o kampaně

¹⁴⁰ Průzkum agentur STEM a IVO, Praha, prosinec 2004. https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/807_669.pdf.

¹⁴¹ „Velká slovenská výhra • RESPEKT“, viděno 6. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2012/28/velka-slovenska-vyhra>.

¹⁴² Rozhovor BBC s Vladimírem Mečiarom, 4. prosince 2001, přepis k dispozici na <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/meciar.htm>.

¹⁴³ Reichardt „Democracy Promotion in Slovakia,“ 5.

na podporu voličské informovanosti o novém volebním zákoně, demokratických procesech a na podporu účasti ve volbách.

První vlna kupónové privatizace proběhla na Slovensku ještě ve společném státě, stejně tak ještě do roku 1994¹⁴⁴ dobíhala tzv. malá privatizace, která měla za cíl vytvořit konkurenční prostředí v sektoru drobných podnikatelů. Během kupónové privatizace se na Slovensku skrze asi 1500 privatizačních projektů zprivatizovalo 678 podniků v hodnotě 169,1 mld. Kčs.¹⁴⁵ To však bylo pouze 48 % z celkového majetku.¹⁴⁶ Okolo 4 % bylo převedeno jiným způsobem a 28 % zůstalo státní.¹⁴⁷ Druhá vlna privatizace, která probíhala za Mečiarovy vlády pak probíhala zcela jinak, především již nebyla použita kupónová metoda. Tu nahradily přímé prodeje a dluhopisová metoda. V této vlně se jednalo o privatizaci strategických podniků jako jsou Slovnaft, Kovohút Krompachy či Východoslovenské železářny.¹⁴⁸ Banky nakonec do soukromého vlastnictví přešly až za vlády Mikuláše Dzurindy. Projekty, které se týkaly privatizace byly významně financovány, mimo jiné kvůli velmi zpolitizovanému a netransparentnímu postupu u nejvýznamnějších společností.

Jedním z cílů grantových programů na Slovensku bylo také zvýšení povědomí o lidských a občanských právech, stejně jako zvýšení informovanosti o tržních reformách, privatizaci a volném trhu jako takovém. Takové projekty probíhaly po celém Slovensku ve formách seminářů pro žáky, studenty a učitele anebo veřejné diskuse. Vyšel také nespočet publikací, brožur a novinových příloh, které měly za cíl dostat se i do domácností, které politiku obvykle nesledují. Velký důraz byl kladen na venkov, zejména ve východních částech země, což byly regiony s velmi malou volební účastí a celkově malou politickou aktivitou a informovaností. Zprvu byly granty udělovány jedné z hlavních *grantees*, která jej poté buď přímo využila anebo jej předala lokální NGO pro její vlastní programy. Později již mnoho slovenských neziskových organizací žádalo o granty samo přímo od NEDu.

Důležitým znakem slovenských nevládních organizací v letech 1994-1998 je podle některých autorů jejich spolupráce a téměř absence soutěživosti či nevraživosti.¹⁴⁹ Často tak

¹⁴⁴ Veronika Cigáňová, „Analýza privatizace na Slovensku po roce 1993“, 2007, 19.

¹⁴⁵ Ibid. 22.

¹⁴⁶ A. Marcičín a M. Beblavý, *Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu a Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku*, Bratislava 2000, 1. vydanie, ISBN 80- 968147-1-0.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Cigáňová, Analýza privatizace na Slovensku po roce 1993, 41.

¹⁴⁹ Např. Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 18.

z grantových programů čerpalo více organizací, nežli je uvedeno v oficiálních dokumentech týkajících se grantu.¹⁵⁰ Spolupráce nevládních organizací byla způsobena několika vlivy. Zaprvé, ve vedení mnoha NGO byli bývalí členové parlamentu z let Federace, kteří se v roce 1994 rozhodli vrátit se k aktivitě v nevládním sektoru. Jelikož tito lidé byli Mečiarovými politickými oponenty z let Federace a jejich práce často poukazovala na nedostatky a skandály ve vládě, byly NGO a jejich členové téměř denně v tisku (zejm. provládní deník Slovenská Republika)¹⁵¹ a státní televizi (STV)¹⁵² ukazováni v negativním světle. Deník Slovenská Republika dokonce přirovnal občanského aktivistu poradce prezidenta Kováče Pavola Demeše ke Konrádu Henleinovi.¹⁵³ Většina NGO se tak snažila co nejvíce spolupracovat jak mezi sebou, tak se soukromými médii (např. deník SME, rádio Twist, TV Markíza), pro vytvoření co nejmasovějšího dosahu.

¹⁵⁰ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 10.

¹⁵¹ Kovaříková, „Antimečiarismus na Slovensku“, 54.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia“, 62

4.1 Rozdělené granty a jejich prioritizace

Největší objem grantů ze zkoumaných kategorií bylo v letech 1990-1999 přerozděleno do okruhů *Pluralismus*, nicméně jen o něco málo méně se využilo v okruhu *Demokratické vládnutí*, jak lze vidět v tabulce č. 7. Největší podíl získaly instituty National Democratic Institute (NDI) a Center for International Private Enterprise (CIPE), které byly v obou kategoriích neaktivnější v průběhu celého zkoumaného období (více v tabulce č. 8)

Tabulka č. 7 – Granty na Slovensku podle jejich zařazení do zájmových okruhů NED v letech 1990-1999, v USD.

SK	Pluralismus	Demokratické vládnutí a politické procesy	Vzdělávání, kultura a komunikace	Výzkum otázek demokracie	Regionální a mezinárodní spolupráce	CELKEM
1990	\$ 180 000	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 180 000
1991	\$ -	\$ 51 500	\$ 26 000	\$ -	\$ -	\$ 77 500
1992	\$ 60 580	\$ -	\$ -	\$ -	\$ -	\$ 60 580
1993	\$ 274 824	\$ -	\$ 43 900	\$ 24 990	\$ -	\$ 343 714
1994	\$ -	\$ 92 835	\$ 168 400	\$ 34 990	\$ -	\$ 296 225
1995	\$ 194 892	\$ 97 800	\$ 30 000	\$ -	\$ -	\$ 322 692
1996	\$ 180 614	\$ 66 132	\$ 30 000	\$ -	\$ -	\$ 276 746
1997	\$ 265 671	\$ 172 778	\$ 19 108	\$ -	\$ 8 912	\$ 466 469
1998	\$ 190 588	\$ 528 447	\$ 96 636	\$ -	\$ -	\$ 815 671
1999	\$ 115 316	\$ 350 675	\$ 99 900	\$ -	\$ -	\$ 665 891
CELKEM	\$ 1 462 485	\$ 1 360 167	\$ 613 944	\$ 59 980	\$ 8 912	\$ 3 505 488

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

NDI v mnoha případech na svých projektech spolupracoval s International Republican Institute (IRI), jelikož oba instituty měly často obdobné zájmy, ve výročních zprávách je ale grant přiznán pouze jedné z organizací. Mezi takové projekty se řadí hned několik poměrně štedře financovaných programů v letech 1993 (\$154 724),¹⁵⁴ 1994 (\$150 700),¹⁵⁵ 1995 (\$99 997)¹⁵⁶, 1998 (\$234 956)¹⁵⁷ a 1999 (\$219 893)¹⁵⁸, které se týkaly informovanosti veřejnosti o volbách a demokratické vládě, podpory občanské aktivity, či zakládání nových neziskových organizací. NDI se snažil o založení či podporu NGO zejména tam, kde byla malá občanská aktivita, tedy zejména na východním Slovensku a v menších obcích. Bylo založeno

¹⁵⁴ NED Annual report 1993.

¹⁵⁵ NED Annual report 1994.

¹⁵⁶ NED Annual report 1995.

¹⁵⁷ NED Annual report 1998.

¹⁵⁸ NED Annual report 1999, Tento grant však obsahuje ještě další část týkající se tvorby nové volební legislativy, na které se IRI nepodílel.

několik kanceláří, například v Trenčíně, Banské Bystrici, Prešově či Nové Dubnici. Společně s nově vznikající koalicí nevládních organizací a Nadací pro občanskou společnost (NOS) tak mohla být koordinována celostátní síť občanských aktivit.

Tabulka č. 8 – Přehled grantů v pro slovenské projekty podle příjemce

PŘÍJEMCE	CELKEM
National Democratic Institute	\$ 1 201 599
Center for International Private Enterprise	\$ 838 749
International Republican Institute	\$ 212 937
Institute for Democracy in Eastern Europe	\$ 206 000
Milan Simecka Foundation	\$ 184 000
Jan Hus Educational Foundation	\$ 130 955
Nadácia pre občiansku spoločnosť	\$ 123 912
American Center for International Labor Solidarity	\$ 119 561
Stálá komise občanského institutu	\$ 87 020
Asociation in Support of Local Democracy	\$ 70 441
Free Trade Union Institute	\$ 43 500
MEMO '98	\$ 40 000
Stálá komise Občanského institutu v Bratislavě	\$ 35 250
Občanský institut v Bratislavě	\$ 30 000
Asociace Obcianske Oko	\$ 30 000
Asociace regionálních vydavatelů	\$ 30 000
Ludia a Voda	\$ 25 000
Bratislavské Centrum Sociálne Analýzy	\$ 24 990
Nadace regionu Horní Nitra	\$ 23 000
Prešovské občanské fórum	\$ 17 664
Slovenské centrum akademických informací	\$ 17 476
Nakladatelství Archa	\$ 17 000
Prešovská občanská nadace	\$ 14 236

Zdroj: NED Annual report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

NDI spolu s koalicí NGO vytvořili modely komunitních organizací a podrobné instruktážní manuály pro další vznikající či existující NGO, které by se chtěly k této síti připojit. Ve volebním roce 1998 NDI dostal jeden z největších grantů v celém zkoumaném období (\$234 956)¹⁵⁹, který zahrnoval devítiměsíční kampaň snažící se vyrovnat šance pro všechny politické

¹⁵⁹ NED Annual report 1998.

strany v nadcházejících volbách. Tento program obsahoval řadu mediálních výstupů k volebnímu zákonu, diskuse stran, nebo i veřejné průzkumy či veřejné akce. Samotný IRI na rozdíl od NDI neměl tak velké množství grantových projektů, ale jejich objem je přesto významný. První program v roce 1994 (\$92 835)¹⁶⁰ se zaměřoval na školení nově zvolených členů parlamentu ke komunikaci s médii a veřejností, druhý v roce 1998 (\$120 102)¹⁶¹ na pozorování parlamentních voleb. Spolu s fondy USIA se NDI podílel na založení poměrně vlivné agentury pro monitorování médií MEMO '98¹⁶², která měla za úkol monitorovat mediální výstupy týkající se parlamentních voleb v roce 1998 a hodnocení jejich objektivitu. MEMO '98 také pravidelně pořádala tiskové konference zástupců různých stran, církve i nevládního sektoru.

Center for International Private Enterprise (CIPE) byla ve zkoumaném období vůbec neaktivnější organizací (celkem 13 grantů), a to i oproti NDI (8 grantů). Její zaměření se týkalo nejvíce privatizace a tvorby zákonů pro tržní ekonomiku. Nejvíce spolupracovala s již existujícími organizacemi a asociacemi, jako například s Centrem pro hospodářský rozvoj (CPHR, v některých zdrojích anglicky CED), nevládní exportní asociací SLOVEX či významným ekonomickým magazínem TREND. Pomáhala ale také založit a udržovat Sdružení podnikatelů Slovenska (ZPS), které se vyčlenilo z Asociace československých podnikatelů. Společně s CPHR proběhla mezi lety 1995-1999 série diskusních fór se zástupci slovenských firem, bank, podnikatelských sdružení, akademiků (i CERGE), ekonomicky zaměřených médií a zástupců z příslušných ministerstev. Ze všech diskusí organizovaných CPHR i ZPS byly vydány tištěné publikace. Na některých schůzích pořádaných CPHR nebo ZPS byly navíc připraveny návrhy zákonů k tržním reformám, které pak CPHR předávalo vládě k předložení a projednání. CPHR s podporou CIPE také provádělo průzkumy o korupci ve vládě, průzkumy korporátního vedení a výzkumy veřejného vzdělání o tržní ekonomice (1995 \$97 800, 1997 \$101 035, 1998 \$81 312 a \$60 500)¹⁶³ Obě organizace se snažily veškeré výstupy

¹⁶⁰ NED Annual report 1994.

¹⁶¹ NED Annual report 1998.

¹⁶² Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 16.

¹⁶³ NED Annual report 1995, 1997, 1998.

průzkumů medializovat a mimoto publikovat v tisku i informační články na podporu transparentního přístupu k privatizaci ze strany veřejnosti.¹⁶⁴

Samotný NED se taktéž podílel na činnosti NGO na Slovensku, a to jak zakládáním nových organizací, tak podporou těch zavedených. Společně s Freedom House, Nadací Charty 77, Open Society, Ford Foundation a Foundation for Civil Society EU pomáhal založit Nadaci pro občanskou společnost (NOS),¹⁶⁵ která se později stala de facto sekretariátem Občianské Kampaně '98 (OK'98).¹⁶⁶ OK'98 je hodnocena jako jedna z neúspěšnějších kampaní neziskového sektoru v 90. letech. Vedla během poměrně krátké doby celkem 38 projektů, převážně ve spolupráci s dalšími slovenskými i zahraničními organizacemi. V březnu roku 1998 se stala velmi viditelnou, když vydala prohlášení do deníku SME, ve kterém se píše, že *"v prípade, ak sa ktokoľvek pokúsi odstrániť demokratický poriadok na Slovensku, mimovládne organizácie využijú svoje ústavné právo postaviť sa týmto snahám na odpor spolu s predstaviteľmi odborov, cirkví, samospráv a ďalších demokratických síl"*.¹⁶⁷ Ve financování NOS a potažmo OK'98 ale NED nebyl největším přispěvatelem. Tím byla nadace George Sorose Open Society.¹⁶⁸ Skrze NED financovalo projekty spojené s OK'98 hned několik organizací, konkrétně Nadace občanské společnosti, Jan Hus Educational Foundation (JHEF) a Asociation in Support of Local Democracy (ASILD). Kromě nich se ale na nějaké formě pomoci podílelo více než 30 dalších subjektů, mezi nimiž byly vládní i nevládní organizace, soukromé společnosti i soukromí dárci.¹⁶⁹ NOS založila velmi úspěšnou kampaň pro mladé voliče (obdoba americké Go To Vote, GOTV), která obsahovala kulturní akce, umělecká díla, oblečení s GOTV tématikou. Její součástí byla také asi nejvíce viditelná GOTV kampaň *Rock Volieb* (opět obdoba americké *Rock the Vote*), se kterou se NOS připojila k OK'98.¹⁷⁰ *Rock Volieb* byla série 16 koncertů populární hudby po celém Slovensku, do které se zapojilo mnoho umělců, celebrit a médií. Tato kampaň přitahovala velkou pozornost zejména mladých lidí. Bylo na ní navíc rozdáváno množství reklamních volebních předmětů. informačních

¹⁶⁴ Např. průzkum veřejného mínění týkající se korupce otištěný v Hospodářských novinách 28. června 1999, http://www.cphr.sk/denna_tlac_hn28061999.htm. Seznam mediálních výstupů dostupný na http://www.cphr.sk/denna_tlac.htm.

¹⁶⁵ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 15.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ „Občianska iniciatíva OK '98 za čestné voľby - www.sme.sk", viděno 6. duben 2021, <https://www.sme.sk/c/2146680/obcianska-iniciativa-ok-98-za-cestne-volby.html>.

¹⁶⁸ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 17.

¹⁶⁹ Např. Ford Foundation, USIA, The Charles Stewart Mott Foundation, The Carpathian Foundation, The British Know-how Fund, The German Marshall Fund a řada dalších.

¹⁷⁰ Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia“, 58.

materiálů pro prvovoliče, o novém volebním zákoně, fungování parlamentu, třetím sektoru anebo lidských právech. Z jednotlivých koncertů byly také natáčeny videoklipy, které se objevovaly na MTV Europe, TV Markíza a chvíli i na STV. *Rock Volieb* sledoval také institut IRI, který každý měsíc prováděl průzkumy mezi mladou generací, na kterou kampaň cílila.¹⁷¹¹⁷² ASILD zase pomohla OK'98 založit emailovou schránku a webové stránky www.rockvolieb.sk¹⁷³, díky kterým bylo možné efektivně komunikovat jak s ostatními NGO, tak s mladšími voliči. Kromě nich se ale na nějaké formě pomoci podílelo více než 30 dalších subjektů, mezi nimiž byly vládní i nevládní organizace, soukromé společnosti i soukromí dárci.

Společně s Konrad Adenauer Stiftung (KAS) se NED také podílel na založení a fungování Stálé konference Občanského institutu (SKOI)¹⁷⁴ a podpory jejího předchůdce Občanského institutu v Bratislavě (OIB).¹⁷⁵ OIB i SKOI vytvářely síť malých občanských klubů převážně na komunální úrovni a pořádaly skrz ně velké množství občanských schůzí, přednášek a diskusí.¹⁷⁶ OIB se tematicky pohyboval spíše kolem demokratické transformace a participace občanů na komunálním vedení (např. grant \$30 000 v roce 1995)¹⁷⁷. Stálá komise OI pak byla zaměřená kromě výše uvedených také na organizaci velké sítě klubů, průzkumy a předvolební informovanost. V roce 1998 se díky grantu \$38 300 mohl počet zvýšit o 50 občanských klubů, z nichž všechny mohly také pořádat schůze, semináře apod.¹⁷⁸ V roce 1999, kdy bylo nutné upevnit zasazené základy občanské společnosti po volbách, uspořádaly jednotlivá sdružení pod SKOI více než 200 schůzí, přednášek a také mohly poskytovat rozhovory v rádiu.¹⁷⁹

Spolupráce s KAS probíhala taktéž v roce 1992 při zakládání nevládní organizace MESA10, centra pro ekonomickou a sociální analýzu.¹⁸⁰ MESA10 se ale ve zkoumaných datech vyskytuje pouze nepřímo, jelikož byla ze strany NEDu financovaná výhradně skrze

¹⁷¹ Valerie J. Bunce a Sharon L. Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries* (Cambridge University Press, 2011), 69.

¹⁷² Eduard Marček, *Financovanie neziskového sektora na slovensku po roku 1989 in „Keď ľahostajnosť nie je odpoveď, Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu“* Editori: Jozef Majchrák, Boris Strečanský, Martin Bútor, 27.

¹⁷³ Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia“, 58.

¹⁷⁴ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 16.

¹⁷⁵ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 16.

¹⁷⁶ Např. publikace *Aktuálne problémy Slovenska*, k nahlédnutí na <https://www.ivo.sk/94/sk/projekty?rok=1998>.

¹⁷⁷ NED Annual report 1995.

¹⁷⁸ NED Annual report 1998.

¹⁷⁹ NED Annual report 1999.

¹⁸⁰ Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 16.

CIPE (1996 \$48 382, 1997 \$52 635, 1999 \$27 407).¹⁸¹ MESA10 v této době pořádala především schůze a fóra k ekonomickým reformám a privatizaci, na které zvala jak zástupce z podnikatelské sféry, tak i akademiky, politiky a média. Výsledky schůzí byly navíc vždy publikovány v prestižním ekonomickém časopise *Trend*.¹⁸² Výsledky svých společenských průzkumů publikovala také, v samostatných výtiscích.¹⁸³

Dalším z velmi aktivních nevládních organizací, které NED podporoval byla Milan Simecka Foundation (MSF), která se ve zkoumaném období zaměřovala především na vzdělávací programy. Granty čerpané od NED jsou sice menší, ale s výjimkou roku 1997 o grant organizace žádala každým rokem na poměrně velké, ač méně finančně náročné projekty (každý z grantových roku mezi \$30 – 40 000).¹⁸⁴ Významným projektem MSF ve spolupráci s Amnesty International byla tzv. *Lidská práva na škole*.¹⁸⁵ Během tohoto projektu navštívili školitelé z MSF stovky základních a středních škol, kde školili učitele, jak učit o lidských a občanských právech a zároveň pořádali i úvodní lidskoprávní přednášku pro žáky. MSF zároveň pořádala i diskuse s hosty z oblasti náboženství, akademie, a aktivismu, médií či lídrů studentských spolků, a to nejen o lidských právech, ale později i o volbách (např. 1999 \$40 000).¹⁸⁶ Vydávala též objektivně psané učebnice moderní historie, a to zejména o druhé světové válce, česko-slovenských vztazích, či o sociální exkluzi Romů.¹⁸⁷

Podobnou činnost jako MSF vykonávala také nadace Jan Hus Educational Foundation. Tato nadace se ale nezaměřovala na vzdělání ZŠ a SŠ, ale na univerzity, občany v důležitých funkcích studovaných za minulého režimu, venkov a vyloučené lokality. Z grantu NED mohla pro tyto účely mimo jiné založit kancelář v Košicích, odkud bylo možné fungovat v odlehlých částech východního Slovenska. Kromě občanských a lidských práv se také navíc JHEF

¹⁸¹ NED Annual report 1996, 1997, 1999.

¹⁸² Ibid.; Reichardt, „Democracy Promotion in Slovakia“, 18.

¹⁸³ Např. M.E.S.A. 10--Centrum pre ekonomické a sociálne analýzy, „Slovenské ekonomické fórum (diskusný klub): zborník.“, *Slovenské ekonomické fórum (diskusný klub) : zborník.*, 1995., Jana Červenánková et al., *Od spoločného k súkromnému: 10 rokov privatizácie na Slovensku* (Bratislava: MESA 10, 1999).

¹⁸⁴ NED Annual report 1994, 1995, 1996, 1998, 1999.

¹⁸⁵ Např. Jana. Kviečinská a Amnesty International., *Pre deti: ľudské práva* (Bratislava: Nadáciu Milana Šimečku, 1992).

¹⁸⁶ NED Annual report 1999.

¹⁸⁷ Např. Martin 1944- Bútora a Nadácia Milana Šimečku., *We Saw the Holocaust* (Bratislava: Milan Šimečku Foundation, 2005), <http://hdl.library.upenn.edu/1017.12/366320>.

zabývala školskou reformou či právy etnických menšin a jejich porozumění zákonům a volebním procesům (např. 1998 \$19 108, 1999 \$21 636).¹⁸⁸

Výrazný grant (\$180 000)¹⁸⁹ poskytl politickému hnutí Verejnost proti nasiliu (VPN) v roce 1990 Institut pro demokracii ve střední Evropě (IDEE). Tento grant měl hnutí podpořit před volbami v roce 1990 a zároveň pomáhal publikovat jeho materiály týkající se voleb a demokracie. IDEE také pomohlo získat grant nakladatelství Archa (\$26 000)¹⁹⁰ na vydání knižní série o historických událostech přechodných desetiletí na Slovensku, které byly přechodným režimem buď ignorovány anebo vyučovány zaujatě.

4.2 Konfrontace s událostmi a výpověďmi

Jako první pro konfrontaci s celkovou situací je nutné porovnat snažení NED na Slovensku v 90. letech s ostatními subjekty, které se zabývaly podobnou činností. V zemi působila celá řada vládních, mezivládních i nevládních organizací, mnoho soukromých nadací, soukromých společností i jednotlivých soukromých dárců. Pokud bychom porovnali objem grantů, které jednotlivé organizace rozdělily (tabulka č. 9), zjistili bychom, že NED a jeho *grantees* nemuseli být nutně tak významní, jak by se mohlo zdát. S několikanásobně větším rozpočtem působila na Slovensku například nadace Open Society. Mimo údaje v tabulce č. 9 v zemi působila také státní agentury USAID, která mezi lety 1990-2000 poskytla slovenským organizacím \$16 852 972, tedy mnohonásobně více než NED.¹⁹¹ USAID sice původně fungovala spíše na bázi rozvojové pomoci, v 90. letech ale přijala i část agendy podpory demokracie, například NDI byl v této době kofinancován jak z fondů USAID, tak NED. Nutno říci, že mnoho z organizací, které se zasazovaly o změny na Slovensku si přisvojují velký podíl na událostech zejména v letech 1998 a 1999 a často jsou tato tvrzení přehnaná.¹⁹² Ne vždy ale u projektů podpory demokracie platí úměra, že víc peněz znamená větší vliv, spíše je důležité posoudit výběr příjemců, načasování a reálné výstupy programu.

Na Slovensku fungoval podle hodnocení většiny autorů koncept podpory a asistence demokracie poměrně dobře.¹⁹³ Otázkou ale je, do jaké míry to bylo kvůli způsobu, jakým NED

¹⁸⁸ NED Annual report 1998, 1999.

¹⁸⁹ NED Annual report 1990.

¹⁹⁰ NED Annual report 1991.

¹⁹¹ Eduard Marček, *Financovanie neziskového sektora na slovensku po roku 1989*, 7.

¹⁹² Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia*, 15.

¹⁹³ Např. Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia*, 18; Abrahám, „1998 Election: End of Illiberal Democracy in Slovakia“, 88-89.

(a další) v zemi fungoval anebo to byl spíše výsledek politické a společenské situace. Společenské naladění společnosti označuje Samuel Abrahám v knize *1998 Election: End of Illiberal Democracy in Slovakia*,¹⁹⁴ jako tzv. *neliberální (iliberální) demokracii*, navazuje tak na koncept dříve popsany Fareedem Zakariou.¹⁹⁵

Tabulka č. 9 – Součet grantů v pro slovenské projekty podle fondů

ROK	NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY	OPEN SOCIETY FOUNDATION**	CHARLES STEWART MOTT FOUNDATION	FORD FOUNDATION**
1993	\$ 343 714	\$ 228 135	\$ 63 000	
1994	\$ 296 225	\$ 1 491 544	\$ 65 000	\$ 125 000
1995	\$ 322 692	\$ 2 472 416	\$ 170 000	
1996	\$ 276 746	\$ 3 627 758	\$ 153 990	\$ 293 000
1997	\$ 466 469	\$ 3 474 853	\$ 219 500	\$ 150 000
1998	\$ 815 671	\$ 4 746 396	\$ 408 650	\$ 587 300
1999	\$ 665 891	\$ 4 814 079	\$ 1 250 000	\$ 260 000
CELKEM 1993-1999	\$ 3 187 408	\$ 13 035 329	\$ 2 330 140	\$ 1 290 300

Zdroj: NED Annual report 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999; Eduard Marček, *Financovanie neziskového sektora na slovensku po roku 1989*.

* Na rok 1994 byl vyplacen dvouletý grant.

** Roky 1997-1999 jsou přibližné, v těchto letech byly granty vypláceny v SKK.

Podle Abraháma existují dva základní důvody, proč společnost odmítne neliberální demokracii. Jedním důvodem je její účinnost a druhým dodržování demokratických principů. V prvním případě je původní populistická vláda zvolena politicky neaktivní většinou převážně kvůli vidině ekonomického zlepšení vlastní situace. Pokud v takové vládě převáží korupce, nacionalistická témata, ale ekonomika neporoste, společnost racionálně usoudí, že nemá ze systému užitek a bude se ho snažit odmítnout. Tento důvod samotný ale ve slovenském případě nestačí, jelikož v letech 1995-96 se ekonomická situace začala zlepšovat. Druhým důvodem je hranice, po kterou je společnost schopna a ochotna tolerovat excesy vlády v porovnání s očekáváním lepší budoucnosti. Ve slovenském případě byl pro mnoho lidí touto hranicí únos prezidentova syna Michala Kováče ml. či únosy a tlak na novináře, machinace s referendem

¹⁹⁴ Abrahám, „1998 Election: End of Illiberal Democracy in Slovakia“, 88.

¹⁹⁵ Základním znakem neliberální demokracie je formální existence demokratických procesů jako jsou volby či soudní procesy, přičemž ale tyto procesy nejsou zárukou dodržování ústavy či lidských práv a svobod. Tvrdí, že liberální konstitucionalismus vytváří demokracii, ale existence demokracie již není zárukou vzniku liberálního systému. Původní text dostupný na Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy“, *Foreign Affairs* 76, č. 6 (1997): 22–43, <https://doi.org/10.2307/20048274>.

o přímé volbě prezidenta spojeným s účastí v NATO či pochybně privatizované firmy do rukou členů HZDS. S velkou pravděpodobností šlo o spojení všech těchto důvodů, šlo tedy o velmi dobře uchopitelnou situaci napomáhající vzrůstu občanského aktivismu. Míra občanského zapojení do nevládních organizací (9,7 % dospělých obyvatel) byla dokonce o dost vyšší, než byl průměr v EU (6,1 %) i celosvětově (3,1 %).¹⁹⁶ Marc Plattner, zakladatel *Journal of Democracy*, doplňuje tezi o neliberální demokracii, tvrzením, že „nevládní organizace jsou producenty i produkty liberalismu“¹⁹⁷ a proto je zásadní podpořit jakýkoliv náznak občanské aktivity, která by vedla k jednomu či oběma důvodům, proč společnost odmítne setrvat v neliberální demokracii. Mnoho pozorovatelů a odborníků se shoduje, že na výsledku voleb v roce 1998 měly opravdu velký vliv¹⁹⁸ NGO a také nová soukromá média, se kterými nevládní organizace často spolupracovaly. Organizace MEMO98 například zjistila, že v místech, kde nebylo pokryto vysílání soukromých televizí a rádií, byly výsledky HZDS ve volbách 1998 nejlepší.¹⁹⁹ Projekty organizací jako byly NOS, OK'98, MSF či ZPS přispěly zásadním způsobem k zájmu společnosti o ekonomická i politická témata, což dokazuje i volební účast 84 %, ²⁰⁰ Často je situace nevládních organizací hodnocena tak, že uvědomění společnosti, že se nachází v politické krizi, která díky excesům byla snadno uchopitelná a vysvětlitelná, mělo za následek větší ochotu slovenského 3. sektoru ke spolupráci se zahraničními organizacemi.

Zásadní změnou, kterou prošla spolupráce slovenských a zahraničních organizací od let federace je přechod od pomoci (v podstatě podřazující vztah zahraniční organizace k méně kvalifikované lokální organizaci) ke spolupráci (zahraniční organizace rozumí, že nedokáže obsáhnout veškerá lokální specifika, poskytne tak potřebné zdroje k podpoře projektů lokálních organizací).²⁰¹ Jinak řečeno opuštění konceptu *podpory demokracie* ve prospěch nového konceptu *asistence demokracii*, kdy donor rozumí, že hlavní tíha demokratické transformace je na daném státu a jeho společnosti, která si musí projít všemi stádii vývoje. *Demokratická asistence* pak může pouze urychlit tato přirozená vývojová stádia. Přechod ke konceptu spolupráce a asistence se NEDu zdařil v poměrně krátkém čase, po roce 1994 jsou již podporovány pouze projekty nového konceptu. Tato změna je klíčová především v tom smyslu,

¹⁹⁶ Macháček, „Mládež a Vytváranie Občianskej Spoločnosti Na Slovensku“, 244.

¹⁹⁷ Abrahám, „1998 Election: End of Illiberal Democracy in Slovakia“, 85–96.

¹⁹⁸ Reichardt „Democracy Promotion in Slovakia“, 17.

¹⁹⁹ Kovaříková, „Antimečiarismus na Slovensku“, 59.

²⁰⁰ Slovenský statistický úrad, dostupné na <https://volby.statistics.sk/>.

²⁰¹ Quigley, *For democracy's sake*, 9.

že organizacím nezprotivil zahraniční spolupráci, a naopak dával slovenskému aktivismu vlastní sebevědomí. V prvních letech po vzniku federace přijížděli do země mnozí zahraniční techničtí poradci, kteří se snažili ve velmi krátkém čase a bez hlubších znalostí místních zvyků, historie či společenského vývoje školit často významné osobnosti o nutných změnách, demokracii a trhu. Problém však nastával ve dvou momentech. První, když měl školitel tak malý vhled, že vůbec nepochopil situaci²⁰² a druhý, když školitel podcenil znalosti pozvaných. Tato tzv. *Marriott Brigade*²⁰³ byla celkem nákladná, ne příliš efektivní a velmi rychle změnila původně velmi pozitivní pohled (nejen) Slováků na zahraniční spolupráci. Pokud by se NED tomuto jevu neuzpůsobil, pravděpodobně by byla spolupráce mnohem častěji odmítána, tak jako tomu bylo v České republice. Vedení NED spolu s vedeními jednotlivých grantových organizací došli k závěru, že nejúspěšnější programy jsou ty, na jejichž vzniku se přímo podílí příjemce a určuje jeho směřování i aktivity. Zároveň ale organizace musela umět přežít i po ukončení financování. Proto došlo ve spolupráci se zástupci slovenského 3. sektoru k založení a podpoře větších zastřešujících organizací (*umbrella organizations*) jako byla OK'98, NOS, SKOI či CPHR, které pak často mimo svou vlastní činnost podporovaly další menší uskupení. Tento typ podpory byl zvolen i na základě průzkumu z roku 1993, který ukazoval, že Slováci spíše věří lokálním sdružením než velkým, navíc zahraničním organizacím.²⁰⁴ Vytvořil se tak silný 3. sektor otevřený mezinárodní spolupráci, ale schopný z většiny přežít i po ukončení spolupráce. Slovensko je mezi lety 1994-1999 hodnoceno jako jedno z nejvíce jednotných zemí v oblasti spolupráce a vedení nevládního sektoru, studentů, akademiků, kulturní sféry, žurnalistů či umělců. „Slovensko sa stalo miláčikom Západu, ktorý ho nazýval reformným tigrom“ píše Martin Šimečka v knize *Medzi Slovákami*.²⁰⁵

Pluralismus

V okruhu pluralismus se pohybovaly nejvíce organizace CIPE (13 grantů), NDI (4 granty) a Občanský institut společně se Stálou komisí OI (4 granty). CIPE podpořil několik velmi úspěšných programů vedených Sdružením podnikatelů Slovenska (ZPS), a to jak v letech

²⁰² Quigley, *For democracy's sake*, 5.

²⁰³ Název vznikl proto, že techničtí poradci často zůstávali v nejdražších hotelech, naprosto odtrženi od reality života v zemi. Původně termín vznikl pro poradce ve Varšavě, podobní poradci ale přijížděli do všech středoevropských zemí.

²⁰⁴ „Czechoslovakia: Statement by the International Observer Delegation To The 1990 Elections“, Text (National Democratic Institute, 10. červen 1990), <https://www.ndi.org/node/23194>, 10.

²⁰⁵ Martin M. Šimečka, *Medzi Slovákami: stručné dejiny ľahostajnosti od Dubčeka k Ficovi alebo ako som sa stal vlastencom*, Vydanie druhé, Knižná edícia Denníka N (Bratislava: N Press, 2017), 87.

federace, tak po roce 1994. Tři ze zakládajících členů se navíc stali členy legislativní rady vlády. Jedním z prvních významných úspěchů ZPS bylo roce 1990 vytvoření prvního slovenského zákona o soukromém podnikání, který tentýž rok vstoupil v platnost a je od roku 1994 s pozdějšími změnami stále účinný.²⁰⁶ V roce 1993 zorganizovalo sdružení tříměsíční protestní akce v Bratislavě a Lučenci za změnu kontroverzního zákona o zdravotním, nemocenském a důchodovém pojištění, který by měl na malé podnikatele likvidační dopad.²⁰⁷ Ještě v roce 1994 vypracovalo ZPS další návrh zákona, který se poté stal základním kamenem zákona o státní podpoře malého a středního podnikání.²⁰⁸ Dále bylo sdružení úzce spojeno s návrhy zákona o řešení platební neschopnosti, legislativním řešením DPH a ekonomickými reformami směřujícími Slovensko k členství v OECD, NATO a EU. Centrum pro hospodářský rozvoj (CPHR) zase s pomocí CIPE vydalo mezi lety 1995-1999 přes 20 publikací týkajících se privatizace, regulace podnikání a investování. Navíc spolu s Podnikatelskou Aliancí Slovenska (PAS) provedlo množství průzkumů a analýz trhu, podnikatelské etiky a potřeb či názorů podnikatelů na různé daně. Významným úspěchem bylo také počáteční financování nevládní exportní asociace SLOVEX, která měla stabilně kolem 150 členů z řad malých i velkých podnikatelů, včetně velkých státních podniků jako Istrochem (v té době jeden z největších chemických závodů na Slovensku) či Chirana (velká farmaceutická společnost). Asociace organizovala mnoho podnikatelských setkání a workshopů na bázi peer-to-peer pomoci, nebo zahraniční výjezdy za účelem exportních příležitostí. Podílela se také na televizním pořadu *Súkromný klub* anebo příloze v ekonomickém časopise *Trend*, které ukazovaly různé slovenské podnikatele a měl za cíl zvýšit chuť veřejnosti podnikat. Úspěch CIPE je zde především v dobře strukturovaném plánu na chod organizace. První grant byl udělen na 3 roky na její restrukturalizaci s pomocí odborníků z CIPE a mediální výstupy a další již nebyl třeba, jelikož organizace dokázala samostatně fungovat z členských poplatků.

NDI, který zakládal občanské spolky po celém Slovensku se snažil o co největší decentralizaci slovenských hnutí, proto byly kanceláře zakládány postupně v každém krajském městě. Odtud pak bylo pro zastřešující nevládní organizace jako NOS jednodušší spolupracovat s menšími spolky v menších obcích. Mezi takové patřily například *Trenčianske neformálne združenie (TNZ)* či *Prešovské občianske fórum (POF)*. Na místě byl specialista NDI, Jerry

²⁰⁶ Zákon č. 105/1990 Zb.z. o akciových spoločnostiach.

²⁰⁷ „Správa o činnosti Združenia podnikateľov Slovenska“, viděno 13. duben 2021, <https://www.zps.sk/novinky/2009/sprava-ocinnosti-zdruzenia-podnikatelov-slovenska>.

²⁰⁸ 100/1995 Zb.z. o štátnej podpore malého a stredného podnikania

Morrison, jehož práce byla však zpětně hodnocena nepříliš úspěšně, jelikož TNZ i POF chyběl ucelený dlouhodobější program a bez OK'98 by pravděpodobně zanikly ještě před rokem 1998. Zatímco u většiny ostatních sdružení se podařilo dojít do fáze širokého aktivního členství pomocí většího množství menších projektů, TNZ a POF se soustředily na projekty příliš velké a bez dostatečného množství aktivních členů. Úspěšně ustavená byla občanská sdružení v Banské Bystrici a ve Zvoleni, která byla financována společně s USAID. Podle vlastního zpětného hodnocení NDI se ale i tato sdružení potýkala s nedostatkem členů, což bylo způsobeno příliš rychlým vývojem, na který místní obyvatelé nestihli dostatečně reagovat.

Větší úspěch měl v tomto ohledu Občianský inštitút (OI) a Stálá konferencia občanskoho inštitútu (SKOI), které žádaly od počátku (1995) o granty přímo NED. O úspěchu SKOI hovoří i snahy Mečiarovy vlády a jejích podpůrců zkomplikovat anebo zastavit její aktivity. Vladislav Janiš, jeden ze členů SKOI popisuje v rozhovoru pro projekt Paměť národa,²⁰⁹ jak jezdil s dalšími kolegy na střední školy, učiliště a univerzity přednášet o demokracii, liberální vládě, lidských právech a svobodách či aktivismu. Tento projekt měl podle Janiše velký ohlas, na přednášky se SKOI jezdili členové původní VPN nebo třeba herci (např. Július Satinský),²¹⁰ školy zvaly častokrát organizaci znovu. Na většině těchto přednášek byl ale údajně někdo, kdo stál za HZDS a „žaloval“ na přednášející místní odnoži strany. Na průmyslovém učilišti v Kisuckém Novém městě se ale v roce 1996 jeden ze studentů zeptal, koho bude přednášející volit, a když přednášející odpověděl koho volit nebude, vyústila situace v zakázání SKOI na školách. NED poté pomáhal mimo jiné financovat přednášky na veřejných místech (divadla, restaurace, knihovny apod.) Podle Janiše bylo možné vnuknout nové myšlenky mladším lidem anebo liberálněji smýšlejícím lidem, ale nejpevnější zastánci Mečiara, ač byli ochotni k debatě, se spíše přesvědčit nenechali. V Kisuci, kde byla podpora HZDS jedna z nejsilnějších, dokonce musela SKOI předčasně ukončit veřejnou akci, protože místní příznivci HZDS ji chtěli rozehnat násilím.

Před volbami v roce 1998 přišlo do země znatelně více organizací a asociací, než minulých letech a nutno podotknout, že v letech 1999-2000 zase odešly. Neznamená to však, že by jejich význam byl nutně menší. Slovensko je mezi lety 1994-1999 hodnoceno jako jedna

²⁰⁹ „Vladislav Janiš (1954)“, viděno 14. duben 2021, <https://www.pametnaroda.cz/sk/janis-vladislav-20190516-0>.

²¹⁰ O členství Satinského ve SKOI píše také např. Teraz.sk, „Július Satinský už desať rokov chýba slovenskému publiku“, TERAZ.sk, 28. prosinec 2012, <https://www.teraz.sk/kultura/julius-satinsky-uz-desat-rokov-chyb/32976-clanok.html>.

z nejvíce jednotných zemí v oblasti spolupráce a projektování občanského aktivismu.²¹¹ Proběhla zde neobyčejně vstřícná a silná spolupráce nevládního sektoru, studentů, akademiků, kulturní sféry, žurnalistů či umělců.²¹² Například Slovenské centrum akademických informací (SCAI) poskytovalo dlouhodobě konzultační služby nevládním organizacím, nejrůznějším asociacím či svazům a podílelo se také na modelu občanského monitorování voleb či modelech dlouhodobé udržitelnosti samostatného 3. sektoru. Jeho financování bylo ale ze strany státu v roce 1998 zastaveno, proto finance na jeho další chod poskytly jiné NGO a v roce 1999 již úspěšně fungovalo z grantu NED.

Demokratické vládnutí a politické procesy

V tomto okruhu se opět nejvíce angažovalo CIPE (6 grantů, \$460 071). Hned v závěsu se řadily instituty IRI (2 granty, \$212 937) a NDI (2 granty v letech 1998-1999, \$454 849). CIPE v této kategorii spolupracovalo s CPPR a MESA10. CPHR hrálo podle zpětných zkoumání roli především ve fázi hledání ideální orientace slovenské ekonomiky v evropském kontextu.²¹³ Díky nesčetným diskusním fórům a analýzám, které pomohly sladit zástupce částí společnosti, které měly na úspěšné reformě zájem. V roce 1999 pak centrum založilo Institut pre ekonomické a sociálne reformy (INEKO), který ale měl větší význam až v pozdějších letech. Centrum pre ekonomické a sociálne analýzy MESA10, za jehož založením stál bývalý ministr pro správu a privatizaci Ivan Mikloš (1991-1992),²¹⁴ se stalo velmi rychle vedoucím nezávislým think-tankem pro pravicové liberálně orientované politiky i ostatní NGO a prostředníkem dialogu na velmi vysoké úrovni. Zpracovalo řadu analýz týkajících se ekonomických problémů doby, ale i otázek spojených s decentralizací státní a veřejné správy. Pro vládu M. Dzurindy pak připravovalo i konkrétní návrhy vládních opatření. MESA10 svou činností přispěla k odhalování pozadí mečiarovské privatizace či nové vrstvy pochybně zbohatlých podnikatelů, a srozumitelně vysvětlovala (i pro tisk) faktické důsledky setrvání

²¹¹ Ruth Hoogland DeHoog and Luba Racanska, „The Role of the Nonprofit Sector Amid Political Change: Contrasting Approaches to Slovakian Civil Society on JSTOR”, <https://www.jstor.org/stable/27927855?seq=1..>” 269.

²¹² Martin Bútor a Pavol Demeš, „Občianske organizácie vo voľbách 1998,” in Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako? ed. Martin Bútor, Grigorij Mesežnikov, and Zora Bútorová (Bratislava: i nštitút pre verejné otázky, 1998), 132–133.

²¹³ Vladimír Leška, „Příspěvek analytických center nevládních organizací k posílení mezinárodní prestiže Slovenska”, Mezinárodní vztahy 41, č. 1 (2006): 136.

²¹⁴ A budoucí místopředseda prvního kabinetu M. Dzurindy od r. 1998

Slovenska mimo EU a NATO.²¹⁵ Pro reformy vlády M. Dzurindy byly výstupy MESA10 zásadní pro zrychlení tvorby strukturálních reforem v oblasti daní, důchodového zabezpečení, sociálního systému, školství atd., kabinet se totiž mohl opřít o důvěryhodná data a doporučení.²¹⁶

NDI a IRI se samostatně i společně byly významné nejvíce ve dvou směrech. První z nich bylo pozorování voleb, a to jak přímo ze strany IRI, tak organizační podpora domácího sledování voleb. Zejména Slovenský dozor nad volbami dal společnosti větší důvěru v novou vládu a psychologicky působil ve smyslu znovuzískání kontroly nad děním ve vlasti.²¹⁷ Devítiměsíční program NDI připravující jednotlivé politické strany k volbám pomocí konkrétní strategie kampaní, školení krizového vedení, průzkumů voličských preferencí a mediálních výstupů byl z pohledu pozdější vládnoucí koalice hodnocen jako velmi přínosný.²¹⁸ Ačkoliv totiž pracoval se všemi stranami, které měly zájem, reálně pomohl právě demokratické opozici.²¹⁹

Důležité je také zmínit Asociation in Support of Local Democracy (ASILD), která jako jedna z vícero NGO pomáhala kampani OK '98 jak finančně, tak i technickým vybavením pro šíření materiálů před volbami (například pro tisk letáků či webové stránky a email).²²⁰ Právě OK '98 bývá hodnocena jako jedna z nejvýznamnějších NGO, která byla schopna organizovat velké množství dalších nevládních uskupení a přispěla tak efektivnějšímu šíření informací mezi voliči.²²¹ Větší část jejích aktivit ale spadá do dalšího okruhu.

Vzdělávání, kultura a komunikace

V této kategorii byl a nejvíce aktivní Nadace Milana Šimečky (MSF) (6 grantů, \$184 000), Vzdělávací nadace Jana Husa a NOS se 2 menšími granty a další příjemci byli často nějakým způsobem spojeni s jednou s již zmíněných organizací anebo s OK '98.

²¹⁵ Leška, „Příspěvek analytických center nevládních organizací k posílení mezinárodní prestiže Slovenska“, 136-137.

²¹⁶ Leška, „Příspěvek analytických center nevládních organizací k posílení mezinárodní prestiže Slovenska“, 141.

²¹⁷ Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia*, 14.

²¹⁸ Ibid. 17.

²¹⁹ Rozhovor s Pavlom Demešem v Bunce a. Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 75.

²²⁰ Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia*, 16.

²²¹ Např. Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia“, 58.

Nadace Milana Šimečky a Vzdělávací nadace Jana Husa jsou ve smyslu demokratické transformace méně viditelnými a významnými, nicméně pro změnu společenského naladění udělaly kus práce ve školství a na výchově mladší generace k respektování lidských a občanských práv. Pro volby 1998 také přispěly ke zvýšení volební účasti projekty informujícími ty části společnosti, které byly defacto sociálně vyloučené. Důležitým přínosem, který je dlouhodobě udržitelný bylo tzv. školení školitelů, tedy předávání znalostí lokálním školitelům lidských a občanských práv.

Většina zbývajících grantů byla rozdělena v letech 1997-1999 a týkala se z velké většiny parlamentních a prezidentských voleb. Všechny tyto projekty lze označit víceméně za úspěšné, jelikož právě jejich množství a intenzita umožnila masový a dosah k nejrůznějším skupinám obyvatelstva. Nevětší význam měla podle mnoha autorů Občanská Kampaň OK'98 se svými 39 projekty, která ve spolupráci s více než 100 dalšími organizacemi²²² pokryla celkem velkou škálu voličů. Velmi úspěšně je hodnocena kampaň *Rock Volieb* a rozsáhlá GOTV kampaně pro mladé jako *Cesta pre Slovensko*, které způsobily nárůst prvovoličů až o 9 % (z celkového nárůstu 19 %).²²³ OK'98 se ale snažila vést dialog i se starší generací, která se v této době ještě bála vyjadřovat k politice. Na vzdělávacích projektech pro seniory tak často spolupracovaly církve a samotní kněží, a kteří pomáhali organizovat diskusní fóra v malých městech a na vsích. Kněží byli pro tuto generaci důvěryhodní a známí lidé, na tyto akce jich tak vždy přišlo velké množství.²²⁴ Často se také setkávali s negativní reakcí i přes snahu místní fary, popisuje pozdější premiér Dzurinda.²²⁵ Podobně zaměřená byla i brožura *Volby '98* cílená na obyčejné lidi bez zájmu o politiku s předmluvou od Stana Dančiaka. Celkově se má za to, veškeré akce slovenského 3. sektoru spolu se spolupracující opozicí měly na svědomí nárůst celkové volební účasti z 75 % (1994) na více než 84 %.²²⁶²²⁷ Nedošlo ale k masivnímu odlivu voličů z vládních stran, nýbrž ke zvýšení procentuálních výsledků jednotlivých stran díky větší účasti ve volbách a k spojení opozičních demokratických stran k poražení vládnoucí koalice.

²²² Celý seznam dostupný na archivované stránce

<http://web.archive.org/web/20001214005000/http://www.changenet.sk/ok98/ok/zoznam.htm>.

²²³ Tento údaj pochází z průzkumu u volebních místností provedeném organizací Občanske oko v Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia“, 44.

²²⁴ Berecká, O., Kušnieriková, N. & Ondrušek, D. (1999). Kampaň MVO za spravodlivé a čestné voľby OK'98. Čo sme sa naučili. Bratislava: PDCS. Dostupné na: <https://www.pdcs.sk/sk/publikacie/ok-kampan-98>, 18.

²²⁵ „NA ROVINU s Mikulášom Dzurindom: Kiska skočil Ficovi rýchlo na lep | Aktuality.sk“, viděno 16. duben 2021, <https://www.aktuality.sk/clanok/625330/na-rovinu-s-mikulasom-dzurindom-kiska-skocil-ficovi-rychlo-na-lep/>.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Slovenský statistický úrad, dostupné na <https://volby.statistics.sk/>

²²⁸Ačkoliv kampaň OK '98 byla ve své podstatě nestranná, ve skutečnosti se v ní odráželo politické přesvědčení jejích členů, čímž opozici významně pomohla.²²⁹ Šéfka Aliance Fair-play Zuzana Wienk k tomuto tématu uvedla, že „*Asi nie je správne generalizovať a vždy treba pozerat' na konkrétnu organizáciu, či spadá do toho imidžu alebo nie. Uznávam váš argument, pretože sa to naozaj dialo. Bolo to obdobie, keď sa s opozíciou zblížili aj mnohí novinári. Je to výzva na veľkú sebareflexiu v rámci tretieho sektora.*“²³⁰ Úspěch spolupráce na OK '98 potvrzuje i zapojení aktivistů s ní spojených v demokratizačních snahách jinde v Evropě, například v Chorvatsku, Srbsku, Ukrajině či Bělorusku, kde předávali své zkušenosti z organizace a práce s veřejností.²³¹

²²⁸ Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia*, 12.

²²⁹ Berecká, Kušnieriková, Ondrušek, *Kampaň MVO za spravodlivé a čestné voľby OK'98*, 29.

²³⁰ Karol Sudor, „Zuzana Wienk: Novinári sú leniví“, www.sme.sk, viděno 15. duben 2021, <https://www.sme.sk/c/3598885/zuzana-wienk-novinari-su-lenivi.html>.

²³¹ Martin Bútorá, „OK '98: A Campaign of Slovak NGOs for Free and Fair Elections,“ in Forbrig, J. & Demeš, P. *Reclaiming Democracy: Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe*. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States, (2007), 79–99. Dostupné na: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/csdem.pdf>

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zmapovat aktivity National Endowment for Democracy v Česku a na Slovensku mezi lety 1990-1999 a identifikovat rozdíly v cílení grantových programů na základě jejich kategorizace a konfrontace s reálnými dopady na vývoj demokracie a občanské společnosti. Srovnání obou zemí je zvláště zajímavé, když se podíváme na data z obou zemí vedle sebe v kontextu výše popsaných událostí. Rozdíl v hodnotách rozdělených grantů ukazuje trend postupného odcházení NEDu z ČR ukončený připojením země k OECD a navyšování financí před parlamentními volbami 1998 v SR. Česká republika přestala být prioritní zemí a stala se zemí, kterou NED v reportech a na konferencích vystavuje jako velký úspěch. Země byla členem Rady Evropy, Severoatlantické rady pro spolupráci, OECD, měla dobré vztahy s mnoha dalšími mezinárodními organizacemi a vytvářela postupně podmínky pro vstup do NATO a EU. Zároveň měla i dobré vztahy v rámci regionu a prohlubovala vztahy s USA. Zdaleka ne vše se ale vyvíjelo tak, jak by si NED představoval. Vládní důvěra v druhé polovině dekády klesala kvůli opoziční smlouvě a podvody při privatizaci a občanská společnost nadále zůstávala slabá stejně jako volební účast. V tomto ohledu tak lze situaci v zemi považovat za velký úspěch pouze na papíře a ukazování českého příkladu jako snahu NEDu ukázat hmatatelné výsledky své práce. Slovensko se naopak stalo hlavní prioritou v regionu, a pěti letech velmi silné podpory novým vystavovaným favoritem NEDu. Zde mi ale toto hodnocení přijde daleko blíže reálné situaci, ačkoliv o změnu společenského klimatu v zemi se zasloužila i celá řada dalších spolupracujících organizací, nadací a dalších subjektů. Zásadní rozdíl vidím v přístupu obou zemí k zahraniční pomoci a k zahraniční podpoře demokracie celkově. Český disent a později politické strany získávaly podporu od NED (a dalších) celkem hojně již v 80. letech i za let federace, kdy se do Čech dostávala i část grantů určených pro celou federaci z důvodu centralizace federální vlády. Část českých politiků v čele s Václavem Klausem dávali již brzy po prvních parlamentních volbách najevo, že o pomoc ze zahraničí nestojí, jelikož ji považovali za paternalistickou a již nadále nepotřebnou. Od podpory demokracie tak měla pouze malá část projektů šanci přejít do fáze asistence. Oproti tomu Slovensko bylo dlouhou dobu dost opomíjené a nové politické i nevládní elity tak vesměs uvítaly zahraniční pomoc. A to zejména v politické situaci vzniklé za Mečiarovy vlády. V důsledku činnosti nevládního sektoru značně podporovaného *grantees* NEDu (a dalšími organizacemi) tak vývoj občanské společnosti na Slovensku nabral směr, který málokdo čekal, občanský aktivismus se například zakořenil daleko více než v ČR. Stejně tak volební účast byla v roce 1998 nevídaná, i ze strany prvovoličů. V letech, kdy se v Česku

začala objevovat *blbá nálada*, Slovenský zájem o politiku, volby a občanský aktivismus vrcholil. Ačkoliv nelze připsat tento jev přímo a pouze NEDu, financování aktivit nevládních organizací v okruhu *Pluralismus* nepochybně k této situaci přispělo, což potvrzují i organizátoři iniciativ. Stejně tak lze vyzdvihnout význam pomoci NDI a CIPE těsně po sametové revoluci pro obě země při tvorbě volebního práva a tržní legislativy.

Tabulka č. 10 – Shrnutí součtů grantů pro v letech 1990-1999 s rozdělením podle kategorií.

	ČSFR	ČR	SK
1990	\$ 544 345	\$ 290 000	\$ 180 000
1991	\$ 367 380	\$ -	\$ 77 500
1992	\$ 321 310	\$ -	\$ 60 580
1993	\$ 250 667	\$ 171 060	\$ 343 714
1994	\$ -	\$ 211 380	\$ 296 225
1995	\$ -	\$ 199 386	\$ 322 692
1996	\$ -	\$ -	\$ 276 746
1997	\$ -	\$ -	\$ 466 469
1998	\$ -	\$ -	\$ 815 671
1999	\$ -	\$ -	\$ 665 891
CELKEM 1990-1999	\$ 1 483 702	\$ 871 826	\$ 3 505 488
PLURALISMUS	\$ 591 157	\$ 373 008	\$ 1 462 485
DEMOKRATICKÉ VLÁDNUTÍ A POLITICKÉ PROCESY	\$ 491 355	\$ 10 000	\$ 1 360 167
VZDĚLÁVÁNÍ, KULTURA A KOMUNIKACE	\$ 381 890	\$ 488 818	\$ 613 944
VÝZKUM OTÁZEK SOUVISEJÍCÍCH S DEMOKRATICKÝM VÝVOJEM	\$ 19 300	\$ -	\$ 59 980
REGIONÁLNÍ A MEZINÁRODNÍ SPOLUPRÁCE V OBLASTI PROPAGACE DEMOKRACIE	\$ -	\$ -	\$ 8 912

Zdroj: NED Annual report 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

Původním záměrem této práce bylo konfrontovat oficiální reporty s výpověďmi českých a slovenských zástupců vládního i nevládního sektoru, kteří se těchto projektů účastnili nebo je organizovali. V době, kdy jsem se pro toto téma rozhodovala, se konalo mnoho akcí k výročí 30 let od sametové revoluce. Na mnohých diskusích bylo zmiňováno americké financování anebo přímo NED (ačkoliv spíše vágně). Podobně tak na konferenci Forum 2000, kde jsem dělala asistentku několika delegátům z NED a měla možnost s nimi o tomto tématu osobně hovořit (významní pro zkoumaný region byli zejména Carl Gershman, Marc Plattner a Rodger Potocki, který mne na hlubší zájem o NED přivedl). Očekávání se však zejména v případě České republiky ukázala jako přehnaná, zdokumentované výpovědi k projektům NED v 90.letech na rozdíl od 80. let nejsou dostupné ani v psaných pramenech a ani v archivech orální historie. Částečně lze najít kusé informace médiích, v podcastech Českého rozhlasu

a archivu Paměť národa, jde ale vždy o malé výseky k nějakému konkrétnímu tématu, často bez podrobnějšího kontextu. O dost více se lze dozvědět o projektech slovenských, což je dáno zejména politikou situací, silnou základnou občanských nevládních organizací a velkým množstvím projektů. Velmi užitečné jsou v tomto ohledu publikace kolektivu Bútora, Bútorová, Mesežnikov a Demeš. Paradoxně lze čerpat o obou zemích nejvíce informací ze zahraničních publikací, zejména nápomocní jsou autoři Reichardt, Quigley, Glenn, Hale a Ferencei. V nedostatku domácích a zejména českých zdrojů vidím příležitost k vytvoření obsáhlejší publikace, případně navazující diplomové práce. Tento výzkum by mohl být zaměřen na osobní rozhovory s tehdejšími programovými vedoucími z NED a jeho *grantees* a zároveň s lidmi, kteří se těchto programů účastnili nebo je vedli, například členy OF/VPN a politických stran, s představiteli Asociace podnikatelů či s vedením OK '98. Zejména si myslím, že je tento typ práce v tuto chvíli proveditelný, jelikož se kvůli světové pandemii stala online setkání novým standardem a v podstatě tak odpadá problém s cestováním do zahraničí a domlouváním osobního střetnutí. Při takovémto výzkumu by také nebylo od věci pokusit se získat některé dokumenty o projektech NDI v roce 1990, které jsou momentálně nepřístupné anebo pouze k prezenčnímu nahlédnutí ve Washingtonu. Osobně věřím, že by tento výzkum mohl přispět k lepšímu pochopení projektů podpory demokracie u nás především ze strany širší veřejnosti, jelikož orální historie je ze své podstaty dobře uchopitelná a dostupná.

Na úplný závěr si dovoluji malé zamyšlení. Při psaní této práce jsem přečetla značný počet kritických hodnocení činnosti National Endowment for Democracy, stejně tak jako mnoho pozitivních posudků. Některé projekty ve světě i v Česku a na Slovensku, byly úspěšné, některé méně a některé dokonce situaci zhoršily (např. zmíněné granty v Nikaragui). Projekt, jehož (ať už přímé či nepřímé) následky se vymknou kontrole, může v případě nestabilní společnosti znamenat velký zásah do života mnoha lidí. Na druhou stranu s finanční, materiální a znalostní základnou, kterou jsou NED a jeho *grantees* schopni zajistit, jsou demokratický disent, opozice či nevládní organizace schopni dosáhnout o poznání větších výsledků, než samy o sobě. Nejasnosti s některými granty vrhají sice na organizaci stín konspirace, to ale může být přiměřenou cenou za bezpečí a důvěryhodnost konkrétních lidí, kteří se snaží zlepšit život ve své zemi. Podobně vedle sebe stojí často velká kulturní a jazyková bariéra často spojená s paternalistickým přístupem a možnost jejího překonání, což přináší výhody pro obě strany. Je samozřejmě pravdou, že podobnou pomoc poskytují i jiné nadace, dokonce i státní organizace a velvyslanectví. Výhodu NED ale vidím v tom, že kromě možnosti velmi rychlého jednání (viz např. školení a vybavení v roce 1990), záznamy o konkrétních projektech o svém donorovi

většinou nemusí mít nikde ani zmínku. To sice může působit na první pohled jako subverze a pro výzkum to není příliš šťastné, ale příjemcům to dodává větší důvěryhodnost v očích veřejnosti a často napomáhá vybudování vlastního sebevědomí. Když srovnávám všechna pozitiva a negativa NEDu, jednoznačně dle mého názoru převažuje pozitivní stránka. Jsem ráda, že občanští aktivisté a demokratická opozice po celém světě má možnost opřít se o organizaci s dlouholetými zkušenostmi, která je schopná fungovat rychle, flexibilně a podle jejich aktuálních potřeb. I přes to, že lze jen těžko dokázat konkrétní úspěchy organizace. Zvláště si toto uvědomuji v době, kdy se mnoho zahraničních subjektů snaží o destabilizaci společnosti a podkopání liberální demokracie v Česku, na Slovensku a v dalších zemích.

Summary

Bachelor thesis focuses on the American nongovernmental organisation National Endowment for Democracy and its operations in the Czech Republic and Slovakia during the 1990s. The thesis is divided into two sections. The first section deals with the history of the organization, its creation, functioning, controversial issues, and criticism. The second part contains three sub-chapters addressing individual grant programmes and evaluating their significance, based on an examination of witness interviews, contemporary media, information from grant recipients and secondary literature on the subject. This analysis implies, that the organization stopped working in the Czech Republic in the mid-1990s due to positive developments and lack of interest in foreign assistance. In Slovakia, on the other hand, NED was very active in the second half of the 1990s. It helped to expand Slovakia's non-governmental sector and electoral turnout in the 1998 parliamentary elections, which are considered crucial for the transition to liberal democracy.

Resumé

Bakalářská práce se zaměřuje na americkou nevládní organizaci National Endowment for Democracy a její působení v České republice a na Slovensku během devadesátých let. Práce je členěna na dvě části. První část pojednává o historii organizace, jejím vzniku, fungování, kontroverzních otázkách a kritice. Druhá část obsahuje tři podkapitoly, které se zabývají konkrétními grantovými programy a hodnocením jejich významu na základě průzkumu výpovědí pamětníků, dobových médií, informací od příjemců grantů a ze sekundární literatury na toto téma. Na základě tohoto průzkumu vyplývá, že v Čechách přestala organizace pracovat v polovině devadesátých let kvůli příznivému vývoji a nezájmu o zahraniční asistenci. Na Slovensku byl naopak v druhé polovině devadesátých let NED velmi aktivní. Napomohl k rozvoji slovenského nevládního sektoru a volební účasti v parlamentních volbách 1998, které jsou považovány za zásadní pro přechod k liberální demokracii.

Použitá literatúra

Knihy

Berecká, O., Kušnieriková, N. & Ondrušek, D. (1999). Kampaň MVO za spravodlivé a čestné voľby OK'98. Čo sme sa naučili. Bratislava: PDCS. <https://www.pdcs.sk/sk/publikacie/ok-kampan-98>.

David Reichardt, *Democracy Promotion in Slovakia an Import or an Export Business? (The influence of international relations on civil society in a transitional state)*, Perspectives, č. 18 (2002).

Eduard Marček, Financovanie neziskového sektora na slovensku po roku 1989 in „Keď ľahostajnosť nie je odpoveď, Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu“ Editori: Jozef Majchrák, Boris Strečanský, Martin Bútora.

Eric Bjornlund a Larry Garber, *The New Democratic Frontier: A Country by Country Report on Elections in Central and Eastern Europe*, Presumed First edition (Washington, DC: Natl Democratic Inst for Intl, 1992), <https://www.ndi.org/sites/default/files/The-New-Democratic-Frontier.pdf>.

Gregory F. Domber, *Empowering revolution: America, Poland, and the end of the Cold War. The new Cold War history*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2014.

Jack A. Goldstone, Sidney Tarrow, a Douglas McAdam, *States, Parties, and Social Movements* (Cambridge University Press, 2003).

Jana Červenánková et al., *Od spoločného k súkromnému: 10 rokov privatizácie na Slovensku* (Bratislava: MESA 10, 1999).

Jana. Kviečinská a Amnesty International., *Pre deti: ľudské práva* (Bratislava: Nadáciu Milana Šimečku, 1992).

Kathryn Stoner a Michael McFaul, *Transitions to Democracy: A Comparative Perspective* (JHU Press, 2013).

Kevin F. F. Quigley, *For democracy's sake: foundations and democracy assistance in Central Europe*, Woodrow Wilson Center special studies (Woodrow Wilson Center Press, 1997), <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

Marcičín a Beblavý, *Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu a Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku*, Bratislava 2000, 1. vydanie, ISBN 80-968147-1-0.

Martin Bútora a Nadácia Milana Šimečku., *We Saw the Holocaust* (Bratislava: Milan Šimečku Foundation, 2005), <http://hdl.library.upenn.edu/1017.12/366320>.

Raymond D Gastil, *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1989-1990* (London: Freedom House, 1990).

Robert G. Moser a Zoltan D. Barany, *Is Democracy Exportable?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009),
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

Peter Rutland, *Thatcherism, Czech Style: Organized Labor and the Transition to Capitalism in the Czech Republic* (National Council for Soviet and East European Research, 1993).

Peter J. Schraeder, *Exporting Democracy: Rhetoric Vs. Reality* (Boulder, Col: Lynne Rienner Publishers, 2002),
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>

Valerie J. Bunce a Sharon L. Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries* (Cambridge University Press, 2011).

William Blum, *Rogue State: A Guide to the Worlds Only Superpower* (Zed Books, 2006).

Akademické články

Barbara Conry, 1994. "Foreign Policy's Loose Cannon: The National Endowment for Democracy." USA Today Magazine September.

David Corn, 1993 a. "Better Dead than NED." The Nation July 12.

David Corn, 1997. "Muzzling a Watchdog." Washington Monthly January-February.

David Samuels, 1995. "At Play in the Fields of Oppression: A Government-Funded Agency Pretends to Export Democracy." Harper's Magazine May.

Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs* 76, č. 6 (1997): 22–43,
<https://doi.org/10.2307/20048274>.

Jacqueline Sharkey, 1990. "Nicaragua: Anatomy of an Election." Common Cause Magazine May/June.

Jan Marian, „Zahraniční pomoc v Česku a Československu po listopadu 1989: cíle, formy a výsledky", *Asociace pro mezinárodní otázky* (blog), 13. září 2006,
<https://www.amo.cz/zahranicni-pomoc-v-cesku-a-ceskoslovensku-po-listopadu-1989-cile-formy-a-vysledky/>.

John K. Glenn, „Civil Society Transformed: International Aid to New Political Parties in the Czech Republic and Slovakia", *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 11, č. 2 (2000).

John R. Oneal and Bruce M. Russett. 1999. "Assessing the Liberal Peace with Alternative Specifications: Trade Still Reduces Conflict." *Journal of Peace Research* 36 (July): 423-442.

Ladislav Macháček, „Mládež a Vytváranie Občianskej Spoločnosti Na Slovensku", *Sociológia – Slovak Sociological Review*, č. 3 (2000).

Mark Schapiro, and Annette Levy. "Ned to the Rescue." *New Republic* 193, no. 26 (December 23, 1985).

Martin Bútorá and Pavol Demeš, "Občianské organizácie vo voľbách 1998," in *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?* ed. Martin Bútorá, Grigorij Mesežnikov, and Zora Bútorová (Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998).

Martin Bútorá, "OK '98: A Campaign of Slovak NGOs for Free and Fair Elections," in Forbrig, J. & Demeš, P. *Reclaiming Democracy: Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe*. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States, (2007), 79–99. Dostupné na: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/csdem.pdf>

Ruth Hoogland DeHoog and Luba Racanska, "The Role of the Nonprofit Sector Amid Political Change: Contrasting Approaches to Slovakian Civil Society on JSTOR", viděno 4. duben 2021, <https://www.jstor.org/stable/27927855?seq=1>.

Samuel Abrahám, "1998 Election: End of Illiberal Democracy in Slovakia", *Slovak Foreign Policy Affairs* II, č. 02 (2001).

Vladimír Leška, "Přispěvek analytických center nevládních organizací k posílení mezinárodní prestiže Slovenska", *Mezinárodní vztahy* 41, č. 1 (2006).

Závěrečné práce

Eric T. Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy" (2003). LSU Doctoral Dissertations.

Jiří Kabele, *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky* (Praha: Karolinum, 2005).

Lucia Ferencei, "Civic Activism and Political Transformation in Slovakia until the Year 1998 – OK Campaign '98", *Contemporary European Studies*, č. 02 (2013).

Markéta Kovaříková, "Antimečiarismus na Slovensku", 2011, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

Veronika Cigáňová, "Analýza privatizace na Slovensku po roce 1993", 2007.

Václav Rameš, "Spory o podobu vlastnické transformace v Československu v 90. letech", 2020, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

Václav Vežranovský, "Vývoj lidových novin mezi lety 1990 a 2013".

Oficiální dokumenty

AFP Report, "The Democracy Program: A Brief Introduction", leden 1983, archiv NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box2, "NED General".

"Current Policy No. 456: Project Democracy," 23.2. 1983 (Washington D.C.: Department of State, 1983), 2-3; v archivu NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box 2, "GAO Reports".

"Czechoslovakia: Electoral Processes (Final Report)", Text (National Democratic Institute, 18. březen 2002), <https://www.ndi.org/node/22711>, 1.

„Czechoslovakia: Statement by the International Observer Delegation To The 1990 Elections“, Text (National Democratic Institute, 10. červen 1990), <https://www.ndi.org/node/23194>, 2.

„Eastern & Central Europe: NDI Program Summary, 1993 | National Democratic Institute“, viděno 16. duben 2021, <https://www.ndi.org/node/23315>.

Joel M. Woldman, “The National Endowment for Democracy”, Congressional Research Service Brief, 3. 9. 1985, v archivu NSA, sbírka National Endowment for Democracy, box 2, „Duplicates“.

National Endowment for Democracy Strategy Document, January 1992.

National Endowment for Democracy Annual Report 1990.

National Endowment for Democracy Annual Report 1991.

National Endowment for Democracy Annual Report 1992.

National Endowment for Democracy Annual Report 1993.

National Endowment for Democracy Annual Report 1994.

National Endowment for Democracy Annual Report 1995.

National Endowment for Democracy Annual Report 1996.

National Endowment for Democracy Annual Report 1997.

National Endowment for Democracy Annual Report 1998.

National Endowment for Democracy Annual Report 1999.

Oficiální korespondence mezi státem Connecticut a hlavní analytičkou Mary M. Janicki z 2. října 2003, č. 98-R-0271. K nahlédnutí na <https://www.cga.ct.gov/PS98/rpt%5Colr%5Chtm/98-R-0271.htm>.

Public Law 101-179, Support for East European Democracy.

„Slovenské ekonomické fórum (diskusný klub)“, sborník., 1995.

United States Congress House Committee on Foreign Affairs. Authorizing Appropriations for Fiscal Years 1984-85 for the Department of State, the U.S. Information Agency, the Board for International Broadcasting, the Inter-American Foundation, the Asia Foundation, to Establish the National Endowment for Democracy: Hearings and Markup Before the Committee on Foreign Affairs and Its Subcommittee on International Operations, House of Representatives, Ninety-Eighth Congress, First Session, on H.R. 2915, February 23, March 1, 3, 9, 10, 15, 16, 17, 22, 23, April 18, 19, 25, May 3, 12, 1983. U.S. Government Printing Office, 1984, 881-883.

The National Endowment for Democracy and Their Core Grantees: Hearing Before the Subcommittee on International Operations of the Committee on Foreign Affairs, House of

Representatives, One Hundred First Congress, Second Session, July 19, 1990. U.S. Government Printing Office, 1990.

Usnesení Vlády ČR ze dne 13. prosince 1992, č. 798.

Zákon č. 47/1990 Sb. Zákon o volbách do Federálního shromáždění

Zákon č. 100/1995 Zb.z. o štátnej podpore malého a stredného podnikania

Zákon č. 105/1990 Zb.z. o akciových spoločnostiach.

Články v médiích

Česká televize, „Geniální, nebo jen sporný tah? Kuponová privatizace dodnes názorově rozděluje“, ČT24, viděno 25. duben 2021, <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/1947632-genialni-nebo-jen-sporny-tah-pred-ctvrtstoletim-zacala-kuponova-privatizace>.

„Čtenář – ZE ZAHRANIČÍ: Dvacáté výročí pomoci Kongresu USA parlamentům střední a východní Evropy – Středočeská vědecká knihovna v Kladně“, viděno 22. duben 2021, <https://svkkl.cz/ctenar/clanek/2097>.

„Disidenti byli vydědenci, dceři jsem šeptal, že Havel jednou bude prezident, vzpomíná obhájce Hulík“, Info.cz, viděno 16. únor 2020, <https://www.info.cz/pravo/disidenti-byli-vydedenci-dceri-jsem-septal-ze-havel-jednou-bude-prezident-vzpomina-obhajce-hulik-43813.html>.

Jan Švejnar, rozhovor pro Hospodářské Noviny „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011, 4.

Josef Pravec, „Experiment, který dal Česku miliardáře. Na kuponové privatizaci zbohatli tři z pěti nejbohatších Čechů“, 26. říjen 2016, <https://ekonom.cz/c1-65492450-experiment-ktery-dal-cesku-miliardare-kuponova-privatizace-zmenila-domaci-ekonomiku>.

Karol Sudor, „Zuzana Wienk: Novinári sú leniví“, www.sme.sk, viděno 15. duben 2021, <https://www.sme.sk/c/3598885/zuzana-wienk-novinari-su-lenivi.html>.

Lubomír Lízal, „Vlády se musí rozhodovat na základě kvalitních analýz, pro Hospodářské Noviny“, „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011.

„Občianska iniciatíva OK `98 za čestné voľby - www.sme.sk“, viděno 6. duben 2021, <https://www.sme.sk/c/2146680/obcianska-iniciativa-ok-98-za-cestne-volby.html>.

„Proč se lidé cítili po kuponovce okradeni? „Protože byli,“ odpovídá historička Lenka Krátká“, Radio Wave, 26. září 2019, <https://wave.rozhlas.cz/proc-se-lide-citili-po-kuponovce-okradeni-protoze-byli-odpovida-historicka-lenka-8079853>.

Rozhovor BBC s Vladimírem Mečiarom, 4. prosince 2001, přepis k dispozici na <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/meciar.htm>.

Silvie Lauder, „Kdo volí Klause, volí Havla“, Týdeník Respekt, viděno 19. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2015/24/kdo-voli-klause-voli-havla>.

Teraz.sk, „Július Satinský už desať rokov chýba slovenskému publiku“, TERAZ.sk, 28. prosinec 2012, <https://www.teraz.sk/kultura/julius-satinsky-uz-desat-rokov-chyb/32976-clanok.html>.

„Upřednostnila se rychlost a bylo to dobře,“ hodnotí kupónovou privatizaci analytička Jana Klímová | Radio Wave", viděno 16. duben 2021, <https://wave.rozhlas.cz/uprednostnila-se-rychlost-a-bylo-dobre-hodnoti-kuponovou-privatizaci-analyticka-8079888>.

„Velká slovenská výhra • RESPEKT", viděno 6. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2012/28/velka-slovenska-vyhra>.

zPRÁVOdaj Právnické fakulty Univerzity Palackého, speciální vydání věnované památce prvního děkana obnovené PF UP, Číslo 7 / 2018.

Online Zdroje

„ARCHIV – PRIVATIZATION LECTURES“, [https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE přednášky o praktických aspektech privatizace&lang=cs](https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&direct=true&bquery=CERGE+prednasky+o+praktickyx+aspektech+privatizace&lang=cs).

Archivovaná webová stránka OK '98, <http://web.archive.org/web/20001214005000/http://www.changenet.sk/ok98/ok/zoznam.htm>.

Eric Chenoweth, „A Brief History of IDEE | IDEE", 22. září 2015, <https://idee-us.org/about-idee-2/a-brief-history-of-idee/>.

„Founding Statement of Principles and Objectives, 1984", NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY, viděno 11. listopad 2020, <https://www.ned.org/about/statement-of-principles-and-objectives/>.

„Historie od 1980 — Vzdělávací nadace Jana Husa", viděno 17. duben 2021, <https://www.vnjh.cz/o-nadaci/historie-od-1980/>.

„History", National Endowment for Democracy, viděno 10. listopad 2020, <https://www.ned.org/about/history/>.

IDEE – spolupráce se Solidaritou, <https://idee-us.org/archives-2/solidarnosc-bulletin/>.

IES UK – výčet grantového projektu, https://ies.fsv.cuni.cz/sci/grant/show/id/36/lang/user_det.php?uid=42&lng=ang.

M.E.S.A. 10--Centrum pre ekonomické a sociálne analýzy, „Slovenské ekonomické fórum (diskusný klub): zborník

Národní Muzeum, „Československé dokumentační středisko", Národní muzeum, viděno 17. duben 2021, <https://www.nm.cz/historicke-muzeum/ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko>.

Průzkum agentur STEM a IVO, Praha, prosinec 2004. https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/807_669.pdf.

Průzkum veřejného mínění týkající se korupce otištěný v Hospodářských novinách 28. června 1999, http://www.cphr.sk/denna_tlac_hn28061999.htm.

Seznam mediálních výstupů CPHR dostupný na http://www.cphr.sk/denna_tlac.htm.

Slovenský statistický úřad, dostupné na <https://volby.statistics.sk/>

„Správa očinnosti Združenia podnikateľov Slovenska", viděno 13. duben 2021, <https://www.zps.sk/novinky/2009/sprava-ocinnosti-zdruzenia-podnikatelov-slovenska>.

„The Current European Challenge: The View from Prague | Václav Klaus", viděno 18. duben 2021, <https://www.klaus.cz/clanky/2460>.

„Vladislav Janiš (1954)", viděno 14. duben 2021, <https://www.pametnaroda.cz/sk/janis-vladislav-20190516-0>.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Tereza Vodáková

E-mail:

tereza.vodak@gmail.com

Studijní obor:

Teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS 2020

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS 2021

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Oldřich Tůma, Ph.D.

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Hornát, Ph.D.

Název práce:

Komparace projektů National Endowment for Democracy v České republice a na Slovensku v 90. letech a jejich vlivu na lokální dění

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce porovnává aktivity americké kvazivládní organizace National Endowment for Democracy, která je součástí americké zahraniční politiky exportu demokracie do zahraničí, v České a Slovenské republice v 90. letech. Organizace působila v obou zemích během ČSFR i po vzniku samostatných republik za účelem rozvoje demokracie a podpory občanské společnosti. Jejím cílem je poukázat na rozdílný přístup v obou zemích a také na vliv, který může zahraniční organizace mít na domácí dění.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Zásadní úpravou bylo odstranění Polska z porovnání. Hlavním důvodem pro tuto změnu byl zejména rozsah práce, i Česko-slovenské srovnání je celkem obsáhlé. Druhým důvodem pro tuto změnu je význam takového srovnání, který v případě Polska nebyl dostatečně odůvodněný. Druhou změnou bylo odklonění práce od vlastních rozhovorů s aktéry k prozkoumání již dostupných zdrojů v literatuře a médiích. Důvodem pro změnu je rozsáhlost práce, dospěla jsem k rozhodnutí, že tento typ výzkumu je vhodný pro diplomovou práci.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1 National Endowment for Democracy – nástroj zahraniční politiky USA nebo samostatná organizace?

2 ČSFR – demokratická transformace a vytváření občanské společnosti

3 Česká cesta k liberální demokracii

4 Slovensko s Mečiarovou vládou prioritou regionu

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

David Reichardt, Democracy Promotion in Slovakia an Import or an Export Business? (The influence of international relations on civil society in a transitional state), Perspectives, č. 18 (2002).

Gregory F. Domber, Empowering revolution: America, Poland, and the end of the Cold War. The new Cold War history. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2014.

Kathryn Stoner a Michael McFaul, Transitions to Democracy: A Comparative Perspective (JHU Press, 2013).

Kevin F. F. Quigley, For democracy's sake: foundations and democracy assistance in Central Europe, Woodrow Wilson Center special studies (Woodrow Wilson Center Press, 1997).

Robert G. Moser a Zoltan D. Barany, Is Democracy Exportable? (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

Valerie J. Bunce a Sharon L. Wolchik, Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries (Cambridge University Press, 2011).

Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy”, Foreign Affairs 76, č. 6 (1997): 22–43, <https://doi.org/10.2307/20048274>.

Jan Marian, „Zahraniční pomoc v Česku a Československu po listopadu 1989: cíle, formy a výsledky”, Asociace pro mezinárodní otázky (blog), 13. září 2006, <https://www.amo.cz/zahranicni-pomoc-v-cesku-a-ceskoslovensku-po-listopadu-1989-cile-formy-a-vysledky/>.

John K. Glenn, „Civil Society Transformed: International Aid to New Political Parties in the Czech Republic and Slovakia”, Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations 11, č. 2 (2000).

Ladislav Macháček, „Mládež a Vytváranie Občianskej Spoločnosti Na Slovensku”, Sociológia – Slovak Sociological Review, č. 3 (2000).

Martin Bútor a Pavol Demeš, “Občianské organizácie vo voľbách 1998,” in Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako? ed. Martin Bútor, Grigorij Mesežnikov, and Zora Bútorová (Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998).

Martin Bútor, “OK '98: A Campaign of Slovak NGOs for Free and Fair Elections,” in Forbrig, J. & Demeš, P. Reclaiming Democracy: Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States, (2007), 79–99. Dostupné na: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/csdem.pdf>

Eric T. Hale, "A quantitative and qualitative evaluation of the National Endowment for Democracy" (2003). LSU Doctoral Dissertations.

Lucia Ferencei, „Civic Activism and Political Transformation in Slovakia until the Year 1998 – OK Campaign '98", Contemporary European Studies, č. 02 (2013).

Markéta Kovaříková, „Antimečiarismus na Slovensku“, 2011, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.

National Endowment for Democracy Annual Report 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999.

National Endowment for Democracy Strategy Document, January 1992.

The National Endowment for Democracy and Their Core Grantees: Hearing Before the Subcommittee on International Operations of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress, Second Session, July 19, 1990. U.S. Government Printing Office, 1990.

Jan Švejnar rozhovor pro Hospodářské Noviny „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011, 4.

Lubomír Lízal, „Vlády se musí rozhodovat na základě kvalitních analýz, pro Hospodářské Noviny“, „20 LET CERGE-EI“, 4. října 2011.

Rozhovor BBC s Vladimírem Mečiarom, 4. prosince 2001, přepis k dispozici na <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/meciar.htm>.

„Čtenář – ZE ZAHRANIČÍ: Dvacáté výročí pomoci Kongresu USA parlamentům střední a východní Evropy – Střeďočeská vědecká knihovna v Kladně", viděno 22. duben 2021, <https://svkkl.cz/ctenar/clanek/2097>.

Silvie Lauder, „Kdo volí Klause, volí Havla", Týdeník Respekt, viděno 19. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2015/24/kdo-voli-klause-voli-havla>.

„Velká slovenská výhra • RESPEKT", viděno 6. duben 2021, <https://www.respekt.cz/tydenik/2012/28/velka-slovenska-vyhra>.

„Founding Statement of Principles and Objectives, 1984", NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY, viděno 11. listopad 2020, <https://www.ned.org/about/statement-of-principles-and-objectives/>.

Podpis studenta a datum

3. 5. 2021

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		